

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

H. F. Petersen:
Ulrich Sechmann
Boesen.

Ulrich Sechmann Boesen,

Slesvigs Biskop 1854—64.

Af Pastor H. F. Petersen, Flensborg.

»Man maatte have været midt i dette Virvar af tysk Fejde, social Revolution, Borger- og Broderkrig, for at kunne følge Traadene og træffe det Rette. Man kunde ikke klare Alting ved den blotte Konsekvens.«

H. A. Malling om Tiden 1848—64.

I. Hans Udnævnelse.

I »Grænsevagten« for Marts 1927 har jeg givet en Fremstilling af Bestræbelserne for at faa Professor H. L. Martensen til at overtage Stillingen som Slesvigs Biskop efter Treaarskrigen, Bestræbelser, som til Slut endte med Martensens bestemte Afslag.¹⁾

I samme Afhandling nævnte jeg, at der ved Siden af Martensen bl. a. havde været stærk Tale om at faa daværende Provst Ulrich Sechmann Boesen til at overtage det vigtige, men ogsaa saare vanskelige Embede.

Saasnart Martensens Afslag forelaa, henvendte Departementschefen for Kirke-, Skole- og Undervisningsvæsenet, Regenb urg sig officielt til Boesen. Desværre har jeg ikke kunnet opdrive denne Henven-

---

¹⁾ Vanskelighederne ved at faa Embedet besat minder meget om de store Vanskeligheder, som meldte sig i 1924—25 efter Kaftans Afgang. Fælles var Personmanglen.

delse saa lidt som andre Breve fra Regensburg til Boesen.

Derimod findes i Regensburgs Privatarkiv paa Rigsarkivet i København en Del utrykte Breve fra Boesen til Regensburg, som giver os et udmærket Indblik i Boesens Tænkemaade og i Tidens Forhold.

Boesens lange Svar paa Regensburgs Henvendelse er dateret Fjelstrup den 26. April 1853, og lyder saaledes:

Høi- og Velbaarne Herr Etatsraad!

Deres meget ærede Brev af 19de d. M. imodtog jeg i Torsdags Aftes, og skjøndt dets overraskende Indhold har sat mine Tanker i en saadan Bevægelse til mangfoldige Sider, at jeg endnu næppe kan sige, at de igjen have concentreret sig i den indre Roe og Klarhed, som jeg saa gjerne ønsker og som i saa vigtige Anliggender vistnok er fornødent, førend man tager en afgjørende Beslutning, saa tør jeg dog ikke længer udsætte at meddele Dem mit Svar.

Først maa jeg da bede Dem være forsikkret om, at jeg dybt føler og ikke mindre paaskjønner den store Tillid, som Ministeriet har havt den Bevaagenhed at tildele mig ved det gjorte Forslag. Og jeg føler ligesaa dybt, at jeg ikke vilde være denne Tillid og Bevaagenhed værd, hvis der fra min Side kunde videre være Tale om Uvillighed, og dette saa meget mindre, som jeg engang har helliget mig til Kirkens Tjeneste og mit Fædrelands Vel her i Hertugdømmet, der saaledes endog kalder mig til den høieste Hæderspost, som der kan bydes en Mand i min Livsstilling.

Men jeg maatte ligesaa lidt være hiin Tillid og Bevaagenhed værd, hvis jeg ikke, idet jeg pligtmæssig sætter alle mindre Betænkeligheder, som mere have deres Grund i personlige Ønsker og Lyst til Roe

i mine ældre Dage efter de sidste Aars bevægede Liv og Anstrengelser, tilside, dog saa klart, som det er mig mueligt, betænker Embedets store Ansvar, og derhos veier mine Ævner og Kræfter, hvorvidt jeg maatte ansee dem tilstrækkelige til nogenlunde at fyldestgjøre de Fordringer, denne vigtige og omfattende Post fører med sig, allerhelst under de nærværende vanskelige Forhold.

Jeg har gjort dette saa godt, jeg har kunnet, og turde endogsaa stille min oprigtige og redelige Villie til af yderste Ævne at opfylde enhver Pligt, der i enhversomhelst Stilling paaligger mig, imod Mangelen paa Qualifikation, som jeg i flere Henseender ikke kan skjule for mig selv, om ogsaa det høie Ministeriums Bevaagenhed lader det oversee samme, saa staaer der dog for mig især tvende Hensyn, som ueftergivelig ligge i Forholdene selv og som lade mig frygte for, at baade Kirken og Fædrelandet mere vilde tabe end vinde, hvis jeg overtog det høie Embede, hvorom her er Talen. Det være mig derfor tilladt at fremstille dem begge saaledes, som de staae for mit Blik og navnlig i Relation til min Person.

Det ligger for det første i Forholdene, at begge Sprog, dansk og tydsk, ere ligeberettigede respective til begge Sider, og da nu Generalsuperintendentens Virksomhed skal bevæge sig i dem begge, saa maa han jo og være begge Sprog, om just ikke lige, thi det anseer jeg egentlig, hvad Aanden angaar, for en Umulighed, men dog begge mægtig. Vel har jeg allerede i min Ungdom og senere som Candidat i København, da jeg i flere Aar underviste den Russiske Ministers, Baron Nicolai's Børn, havt særegen Anledning til baade at tale og skrive det tydske Sprog, og siden som Præst her i Hertugdømmet [fra

1826] før Oprørets Udbrud søgt Leilighed til videre at øve mig deri, men jeg har endnu aldrig holdt nogen offentlig Tale i dette Sprog. Og kjender jeg for saa vidt altsaa egentlig ikke, hvad jeg i saa Henseende kunde præstere, saa veed jeg dog ret vel, at jeg har været uden tilstrækkelig Øvelse i Praksis og fattes Correcthed, Sikkerhed og den fulde Færdighed i at bevæge mig i Sproget. Hvorvidt jeg nu vilde i kort Tid kunne oprette det Manglende og tilegne mig, hvad jeg anseer fornødent, derom tør jeg ingen Mening for Øjeblikket have.

Den anden store Betænelighed er ikke mindre begrundet i de herværende Forhold, da Generalsuperintendenten, navnlig ifølge den nyeste Anordning, vil som den øverste blandt de Geistlige blive betragtet som Hoved - Examinator. Men dertil udkræves et saa stort Omfang af baade philologisk, filosofisk, og theologisk Lærdom, som jeg ikke er, eller nogensinde har været, i Besiddelse af. Tidligere var, saavidt jeg veed, en theologisk Professor, altsaa en Lærd ex professo Medlem af Examinations-Collegiet, der kunde holde enhver Examinand Stangen i Videnskabernes Høider.¹⁾ Dog dertil vilde jeg ikke med den bedste Villie kunne opsvinge mig. Vel har jeg bestaaet min Embeds-Examen i sin Tid med bedste Character i alle Brancher, og jeg tør vel ogsaa sige, at jeg bestandig har søgt at forøge mine Kundskaber med Hensyn til, hvad der var mig nyttigt for min praktiske Virksomhed.²⁾

¹⁾ Jfr. den danske Præst i Flensborg, Pastor Graaes Betæneligheder ved at være Censor ved Examen (se Graae: »Mellem Krigene« Kbh. 1887, S. 83 ff.)

²⁾ Boesens egentlige Forgænger, den tysk-dannede C. F. Callisen, Generalsuperintendent over Slesvig 1834—48, havde før sin Tiltrædelse ytret samme 2 Betæneligheder:

Idet jeg saaledes i Korthed har fremlagt for Herr Etatsraaden mine Tanker i nærværende Sag, kan jeg kun gjentage, at jeg med den dybeste Taknemmelighed har erfaret det høie Ministeriums gode Mening om mig, der saa smigrende for mig er udtrykt i det mig gjorte Forslag, og at jeg deri seer en stor Opmuntring til af yderste Ævne at virke i ethvert Kald, hvortil jeg maatte findes egnet. Dertil knytter jeg mit oprigtige Ønske om, at en dygtigere og mere qualificeret snart maatte indtage denne høie Post i Kirken her i Hertugdømmet, som under Guds Bistand kan lede den indenfor de Grændser, der hører den til, kan holde de den uvedkommende Elementer udenfor og kan bevare dens Enhed, Fasthed og Sammenhold i disse bevægede Tider, hvor Subjectivismen vil gribe forstyrrende ind i alle Forhold og destoværre dertil finder en saa farlig Støtte i den høirøstede Tidsaand, der i alle Retninger i en betænkelig Grad beherskes af Partie-Lidenskaber, som altid ifølge deres egen Natur ere blinde og vildledende, hvor meget de end selv tiltroe sig allene at være seende og at forstaae det Rette.

Deres Høi- og Velbaarenheds
ærbødigst hengivne

U. S. Boesen.

Brevet viser os Boesens bedste Egenskaber: hans strenge personlige Retsindighed og hans gennem 27 Aar prøvede Kærlighed til den slesvigske Kirke. Men især Slutningen vidner tillige om hans Konservatisme og Tilbageholdenhed overfor Tidens uafklarede

---

Frygten for at skulle visitere paa Dansk og for ikke længer at besidde Lærdom nok til Examination. Se Gengivelsen af hans Dagbog i A. Halling: Beiträge zur Familiengeschichte des Geschlechtes Callisen. Als Manuskript gedruckt. Glücktadt 1898, S. 192.

Frihedsrørelser, der netop i det omtumlede Sønderjylland kunde komme til at anrette ubodelig Skade.

Om Boesens varme Danskhed var ingen i Tvivl. Den havde han vist baade i Krigens Tid, hvorfor han ogsaa blev hædret med en Orden¹⁾ og i Efterkrigstiden, da han som nysudnævnt Provst maatte træde bestemt op overfor Provstiets tysksindede Præsters Anmasselse.²⁾ Men paa den anden Side vilde han ikke have Kirkens Arbejde splittet og ødelagt ved Præsternes utidige Deltagelse i Politik. Ikke for intet havde Boesen som Præst i Nørre-Løgum (1826—34) og i Jels-Oksenvad (1834—46) været en af de faa Præster, som de pietistisk vakte Kristne vilde høre og havde Tillid til, men i Fjelstrupstiden (fra 1846) tog han aabenlyst Standpunkt for den vaagnende Danskhed i Sønderjylland. Og da han i 1853 deltog i Stænderforsamlingen i Flensborg som kongevalgt gejstligt Medlem, var han en af dem, som optraadte mest bestemt overfor Tyskerne.

To Breve til Regensburg er betegnende for hans personlige Standpunkt. Dels et Brev, dateret 16. September 1851, hvori Boesen tager Afstand fra Præsternes politiske Virksomhed. Det hedder bl. a. heri:

»De ville tillade mig at bringe Dem i Erindring, at De ved min sidste Nærværelse i Flensborg udtalte Dem med Utilfredshed over Pastor Boisens Adfærd og Tale paa sidste Skamlingsfest³⁾ og dette gjorde si-

¹⁾ 1851 R. af Dbg., anbefalet af Amtmand Kammerherr Stockfleth (Tillisch til Regenb. 10. 3. 51), jfr. Tillisch' Brev til Biskop Jørgen Hansen, Sønderj. Aarb. 1927, S. 155.

²⁾ Jfr. hans Skrift: »Hvem stifter Forargelse og Samvittigheds-Forvirring i Kirken og Menighederne?« 2. Opl. Trykt og forlagt af Pet. Chr. Koch, Haderslev 1850.

³⁾ Pastor F. E. Boisen var i December 1850 af Provst Boesen bleven indsat som Sognepræst i det ikke lidet tyskprægede Vilstrup Sogn.

den Ministeren i en endnu højere Grad, hvorhos han paalagde mig at gjøre Alt, hvad der stod i min Magt for at modvirke saadant, og, saavidt mueligt, at bringe mine Embedsbrødre her i Provstiet til at holde sig med Værdighed indenfor deres geistlige Virksomheds Grændser. Dette havde jeg allerede i Forveien gjort baade i mine offentlige Taler i Kirkerne ved Kirkevisitationen, navnlig der, hvor jeg saae, at de mig bekjendte nationalpolitiske Præster vare tilstede, og dels i Samtale med dem, hvor jeg troede, at det kunde være til Nytte.

Men baade Deres og Ministerens Yttringer lade mig nu meget mere søge Leilighed til at virke paa Boisen, der saavel ved hiin Tale, som og ved sin øvrige Virksomhed som Præst i Vilstrup har vundet en ikke liden Grad af Folkegunst især i Bondestanden. Denne Leilighed fandt jeg paa en heldig Maade i forrige Uge, da han selv kom til mig for at tale med mig om sin og Pastor Marckmanns [Hoptrup] intenderede Reise til Rigsdagen i Kiøbenhavn i næste Maaned, og jeg tog deraf Anledning til tillige at udtale mig uforbeholdent og udførligt over den bevidste Sag, idet jeg tillige betydede ham, at hans Tale og Adfærd havde vakt Opmærksomhed paa høiere Steder, der let, allerhelst under de nærværede Forhold, kunde udsætte ham for Ubehageligheder, hvilke han efter min fuldeste Overbevisning allene havde at tilskrive sig selv, idet han indlod sig i Ting, der aldeles ikke vedkom ham i hans Stilling, men meget mere ogsaa i Menighedens Øine maatte kaste Skygge paa ham som Geistlig, naar han istedetfor at advare, berøelige, styrke og trøste med Guds Ord og efter Guds Ord i alle forekommende Livets Forhold, ophidsede den uoplyste, let bevægelige Hobs Lidenskaber og

harcellerede Folket selv med Hensyn til Omstændigheder, der hos os ikke engang vare tilstæde osv.«

Det andet Brev, dateret Flensborg den 6. November 1853, fra Stænderforsamlingen viser, at Boesen ikke var lunken i national Henseende, men endog til Tider kunde beskyldes for at være noget af en »Tyskerhader«.

»De kan troe, at det er haardt for en Kongen og Regjeringen tro og hengiven Embedsmand at sidde i den Slesvigske Stænderforsamling, og det, efterat Kongen og Regjeringen har beseiret Oprøret. Sympathetikerne — eller maaske rettere Tydskerne, thi anderledes kan jeg ikke betegne dem, da de i Stændersalen igjentagent erklære reent ud, at de ikke forstaae Dansk eller lade som saa, og give aldrig Tilsvær paa, hvad de Danske tale i Salen, hvorfor der ei heller kan forventes nogen rolig og fornuftig Discussion, hvorved Sagerne dog alene kunde fra de forskellige Sider belyses, — ere mægtige ved deres sluttede Majoritet, hvortil for det meste de ædle og lojale Riddere ogsaa høre, og deres tydske Sprog, »et Sprog«, som en af dem (Hinrichsen) udtrykte sig, »som for længe siden var hævet til et Verdenssprog« (NB. dette kommer ikke i Stændertidende).

Den ærede Præsident føier dem i Alt,¹⁾ og har fundet sig beføiet til i Mødet den 29de Oktbr. indirekte at give [Lavrids] Skau og mig paa Hovedet, som

---

¹⁾Den altid mæglende, docerende Præsident udtalte dog: »Betragtet fra det juridiske Standpunkt, var det ingen Tvivl underkastet, at der i Hertugd. Sl. havde fundet en Revolution Sted . . . At den intenderede og tildels udførte Løsrivelse af Hertugd. Slesvig fra Danmark, og dets Indlemmelse i det tydske Forbund ei var foregaaet ad forfatningsmæssig Vei, derom kunde ikke opstaae nogen Tvivl« . . . (Tidende for Forhandl. ved 7. Provinsialstænderforsamling for Hertugd. Sl. 1853 og 54, Flensborg, Spalte 89).

Usædelige, der kaste [Tvedragtens] Brandfakler ind i Salen, fordi vi ad den historiske Vei have maattet betjene os af Udtrykkene Oprør og Insurgentarmée. Desværre har det danske Sprog intet andet Udtryk for de Ting, og den christelige Moral ingen Bagdør for den nøgne Sandhed. Ordet Reisning eller noget lignende kan man jo dog ikke bruge uden at gjøre sig latterlig for den hele fornuftige Verden.

Forøvrigt forstaaer jeg deres Maneuvre dermed meget godt; thi de ville i Forveien see at faae os terroriserede, deres gamle Taktik, og en Laas slaet os for Munden, naar saadanne Spørgsmaal herefter komme paa Bane, som alene have deres Rod, Belysning og egentlige Grund i Oprøret. Kunde det have lykkedes dem, saa staaer det for Ex. virkelig som et Spektakel for al Verden, at Sprogreskriptet af 1810 først kommer til Udførelse i Aaret 1850 eller 1851.

Nu ved Mødet igaar [5. Nov.] gav Ministeriet [Grev Carl Moltke] dem igjen alvorlig paa Hovedet, som de fuldkommen fortjente, og beskrev dem Oprøret i sin sorteste Skikkelse osv.¹⁾, og jeg tør vel forsikre, at de følte Slaget, om ogsaa en og anden Sympathetiker søgte at forcere et fordreiet Smil. Jeg gad dog nu vide, om Præsidenten ogsaa vil sigte Mi-

¹⁾Kommissarius maatte oplæse et Reskript fra Holsteneren, Grev C. Moltke, dat. Kjøbenhavn 3. Nov. 1853, hvori det hedder: .... »Min. kan ikke taale, at H. M. Kongens Regjering og den lovlige Øvrighed i Hertugd. Slesvig forhaanes, ved i Yttringer, der igjennem Stændertidenden blive offentliggjorte, at sættes paa lige Fod med Ophavsmandene for det skammeligste Oprør, der nogensinde har fundet Sted i noget som helst Land, et Oprør, der blev forberedt ved de meest uforskammede Løgne og Bagvådskelser, paabegyndt med det sorteste Forræderi, fortsat med mageløs Haardnakkethed, Hovmod og Grusomhed og endt med Nederdrægtighed«.... (»Tidende....« 1853 og 54, Flensborg, Spalte 109.)

nisteriet for usædelige Følelser og derved at have kastet en Brandfakkel ind i Forsamlingen.

Gud veed, at vi have forholdt os saa rolige, besindige og taalmodige, som det sømmer sig en af Majoriteten tyranniseret Minoritet, og som baade Commissarius og Præsidenten kan ønske det, og med Guds Hjælp skulle vi gjøre det fremdeles. Commissarius sidder saa kjønt stille og troer paa Alt dette, men om han gjør sin Konge, Regjeringen og Landet en Tjeneste dermed, er jeg ikke Prophet nok til at besvare.

I Stændertidenden stryger han de egentlige Pointer og pynter denne Stadsdukke saa pænt ud, som han kan; man siger forøvrigt, at Fischer ved dette Toilette agerer Kammerfrøken og har Hals og Haand over Tidenden, og den er da i fine Hænder, tænker jeg. Og man skal vist ikke forsømme at gjøre det bedre herefter, end det har været Tilfældet med nogle trefarvede Sløjfer i Nr. 3 og Nr. 4, men hvorfor seer ogsaa Ministeren saa skarpt og nøje efter?!

Nu, det maa man finde sig i, som i saa meget andet, man har maattet lære at finde sig i. Dette er ikke det første sure Æble, som jeg har maattet bide i og som har gjort ondt i mine Tænder. Jeg har før hørt ikke blot til Minoriteten, men ogsaa til de betrængte Slesvigere og har før været ude i mangan et svært Veier, men er desuagtet, Gud skee Lov! indtil denne Dag kommet godt igjennem og frygter heller ikke for mit Skind i Fremtiden.

Min Stænderprædiken ¹⁾ har jeg nu ladet trykke

---

¹⁾ Ved Stænderforsamlingens Aabning Onsdag den 5. Oktober 1853. Herom bringer »Slesvigsk Stænder-Tidende« Nr. 1 (20. 10) følgende interessante Referat: »Efter at Forsamlingens tilstedeværende Medlemmer [L. Skau og P.

for at vise Alle og Enhver, hvad jeg kalder Usædelighed; thi mine sædelige Følelser med Hensyn til de sidste Aars Begivenheder og min Betragtningmaade af den nærværende Tid baade udenfor og indenfor Stænderforsamlingen, ere deri nedlagde, Præsidenten, mener jeg, kan gjerne være en god Jurist og en dygtig juridisk Professor,¹⁾ men hans improviserede Professorat i Moral gjør jeg ham stridig til det Yderste ....«

Da Stænderne den 1. December s. A. gav Commissarius en Diner til Tak for hans flotte Middag paa Aabningsdagen,²⁾ udbragte Hofjægermester Ahlefeldt til Lindau Kongens Skaal som Hertug af Slesvig, »hvorpaa den vakkre Provst Boesen optraadte og lod Kongen leve, der som Konge af Danmark regerede i Slesvig.«³⁾

Efter Boesens Svar til Regensburg angaaende Bispestillingen hengaar Sommeren 1853, uden at

C. Schmidt var fraværende] den ovennævnte Dag Kl. 9 Formiddag havde indfundet sig i den Kongelige Commissairs [Kammerherre og Amtmand Grev Arthur von Reventlow fra Tønder] Bopæl, begave de sig med ham i Spidsen til Helligaandskirken, hvor det Allershøist udnævnte Medlem af Geistligheden, Hr. const. Provst Boesen, holdt en dansk Prædiken over Eph. 4, 1—3. Da denne Gudstjeneste var endt, tog Toget Veien til St. Nicolai - Kirken, hvor det Allershøist udnævnte Medlem af Geistligheden, interimistisk Superintendent, Hr. const. Provst Asschenfeldt i det tydske Sprog taledede over Phil. 2, 1—4. Da ogsaa denne Gudstjeneste var til Ende, forfæiede man sig til Stænderbygningen, hvor da den Kongelige Hr. Commissarius, de ham tilforordnede Embedsmænd og de Deputerede indtog deres Pladser.« Iflg. Graae (»Mellem Krigene« S. 91) kom Reventlow personlig op til Graae for selv at vælge de danske Salmer ved den danske Gudstjeneste, »da han var bange for, at jeg skulde vælge nogle, som kunde være til Anstød for de kjære Slesvigholstenerne!«

¹⁾ Præsident var Prof. ved Kiels Universitet, Dr. juris A. C. J. Schmidt.

²⁾ Graae: Mellem Krigene S. 92.

³⁾ Prof. Chr. Paulsen til Regensburg 3. Decbr. 1853 (Regenburgs Privatarkiv, Rigsarkivet).

Boesen hører mere til Sagen. Men i Efteraaret indbyder Regenburg fra Flensborg Boesen til en Samtale i Aabenraa Søndag den 18. September. Boesen ledsages af Rector Thrige fra Haderslev og logerer i den tidligere Hartmeyerske Gæstgivergaard.¹⁾

Alligevel ser det ud, som om der ikke er opnaaet Enighed. Man naar ind i det nye Aar (1854) og stadig mangler Slesvig Stift en Biskop. Maaske de indenrigspolitiske Forviklinger har ladet dette Spørgsmaal blive udskudt. Boesen maa antages at have givet Løfte om at overtage Embedet, men er efter den lange Venten begyndt at tænke paa, at man alligevel havde opgivet hans Person.

Imidlertid kan Boesen den 1. April 1854 sende Regenburg et Brev, hvori det hedder: »Deres meget ærede Skrivelse af 28de f. M. har jeg imodtaget i Forgaars og udsætter ikke ifølge Deres Ønske straks at meddele Dem mit Svar, hvortil jeg saa meget lettere er istand, som jeg intet Øieblik har tænkt paa at tage mit givne Ord tilbage, om det endogsaa mere og mere har paatrængt sig mine Tanker, at man mueligt havde opgivet den tidligere Plan med Hensyn til min Person. Ogsaa dermed vilde jeg have givet mig tilfreds, da jeg vel tør sige, at der ingen mere end jeg selv erkjender, hvori jeg staar tilbage i de Qualificationer, som jeg troer her at skulle være tilstæde.

---

¹⁾ Boesen til Regenburg 10. Sept. 1853 og Thrige til Regenburg 14. 9. Iflg. hans Selvbiografi »Den slesvigske Biskop U. S. B.'s Liv og Virken«, udg. af E. Boesen. Kbh. 1868, S. 18 forebragte R. ham ved Sammenkomsten »den indstændige Begjæring fra Ministeren, Grev C. Moltke, at han dog endelig maatte varetage det nævnte Embede, da man ingen anden vidste, til hvem man kunde betroe det, hvorhos man overlod til ham selv at stille sine Betingelser.«

Naar jeg imidlertid ifølge Deres fornyede Opfordring til at stadfæste mit tidligere Løfte ogsaa herved gjør dette ligefrem, saa gjør jeg det kun under den Forudsætning, at man vil bevise mig al muelig Overbærelse, hvis mine Ævner ikke altid skulde svare til Villien eller de Forventninger, hvortil man holder sig beføiet.

Herr Etatsraaden ville behage at erindre, at De i Deres første Skrivelse angaaende denne Sag af 19de April f. A. tillod mig at stille Betingelser for Overtagelsen, men dertil var jo dengang ifølge mit undvigende Svar ingen Grund for mig. Nu derimod beder jeg om at maatte komme tilbage derpaa, ikke fordi jeg har mange saadanne at opstille, thi dette vilde jeg endogsaa ansee for upassende fra min Side ligeoverfor en viis og velvillig Regjering, men for kun i een Henseende at gjøre mig Ansvaret i en saadan Embedsstilling saa taalelig som muligt.

Jeg tør nemlig sige, at jeg med Glæde vil række Haanden til enhver tidssvarende kirke!ig Reform, ogsaa med Hensyn til al den Frihed, som jeg troer at kunne bestaae med Orden, Roe og I'fred i vor Kirke. Men jeg er ligesaa afgjort imod al opløsende Separatisme eller Revolution paa det kirkelige Gebeet, imod al Sammenblanden af de kirkelige og verdslige Elementer og imod Anvendelsen af den nyere Tids Frihedsbegreber, saaledes som de, støttende sig til Kongerigets Grundlov med sin elastiske saakaldte Folkekirke ved Hjælp af et vist hensynsløst, men virksomt Partie iblandt Geistligheden selv, og hvis betænkeligste vi efter min Mening endnu langt fra have seet fremtræde.

Er dette Partie [Grundtvigianerne] end ikke mægtigt her i Hertugdømmet og har det end ikke

her en saadan Støtte at holde sig til som i Kongeriget, saa findes det dog iblandt os med en Stræben, der, naar den ikke bliver holdt indenfor visse Skranker, vil undergrave de bestaaende kirkelige Forhold.

Min Betingelse, hvis jeg maa kalde et Ønske saaledes, er derfor, at det maatte indrømmes mig at have en raadgivende Indflydelse i det mindste paa Provsteembedernes Besættelse,¹⁾ idet Provsterne jo ere dem, med hvem Generalsuperintendenten nærmest skal arbejde sammen til Kirkens Øiemed, og jeg ikke seer, at dette vil kunne lade sig gjøre til Velsignelse og Opbyggelse med Geistlige, som efter mit Skjønnende ere hildede i Partie-Meninger eller Ideer, der synes at føre, om ogsaa dem selv ubevidst, til kirkeligt Anarkie og Demoralisation!

Uagtet jeg ikke er saa nøie kjendt med det, der udfordres for at leve standsmæssigt i Flensborg, saa veed jeg dog, at det ansees for et meget dyrt Levested.²⁾ Navnlig har man sagt mig, at en passende Bolig³⁾ ikke vil være at erholde under 600 Rdl. aarlig. Kommer nu hertil, at jeg anseer det aldeles nødvendigt at holde et saakaldt Bispecontoir, som jeg veed i det mindste allevegne i Kongeriget at være Tilfældet, og at et saadant Contoirhold tillige med en Amanuensis, der vist vil være nødvendig til Forretningernes regelmæssige Gang, ikke kan anslaaes mindre end til 400 Rdl., saa bliver der egentlig kun 3000 Rdl.

¹⁾ »Dette som meget Andet blev siden lidet paaagtet« (»Den slesvigske Biskop«... S. 18).

²⁾ Maaske havde ogsaa hans tidligere Elev fra Langeland, Flensborgpræsten Graae, der (i en Opgørelse til Regensburg 25. 4. 1861) kunde paavise, at han selv hvert Aar gennemsnitlig havde et Underskud paa 600 Rigsdalere, fortalt ham dette.

³⁾ For første og sidste Gang skulde Slesvigs Biskop tage Privatbolig i Flensborg.

tilbage, der er under det, som flere Præstekald i den nærværende Tid indbringer, og i Grunden ikke saa lidt mindre end den Gage, som er tillagt Amtmændene, naar de, som Amtmanden i Haderslev, have 3200 Rdl. foruden fri Bolig med tilliggende Jorder, samtlige Visitatorialgebyrer, der vel kunne anslaaes fra 150 til 200 Rdl., og saa desforuden 1280 Rdl. til Contoirhold.

Imidlertid vil jeg dog troe, at man med Sparsommelighed og en tarvelig Levemaade, hvortil jeg med min Familie er vant, vil kunne komme ud af det, naar de pecuniære Forhold engang ere normerede.

Endnu Eet maatte det dog være mig tilladt her at tilføie, navnlig, at jeg vel tror i det mindste uden Gjæld at ville kunne flytte herfra, men Flytningen selv, nødvendige Reiser og den første Indretning i saa mange Henseender. saasom ogsaa en Vogn til Visitatsreiser, der, som jeg har seet, pleier at være indrettet med flere Kasser paa en særegen Maade for at kunne medføre det Fornødne af Klæder, Bøger osv., og som alene vil koste hened 400 Rdl., vilde dog rimeligviis ikke blot opluge den Smule, jeg i saa mange Aar maatte have samlet til at efterlade mine Børn, men endog paaføre mig en Gjæld, som jeg ved Siden af de tillagte Indkomster ikke seer Mulighed i at kunne bære eller afdrage. Maatte jeg derfor paa det Indstændigste andrage paa et passende Tilskud engang for alle til Flytning, Reiser og den første Indretning.

Herr Etatsraaden har i Deres sidste Skrivelse opfordret mig til at meddele Dem, hvad jeg videre maatte ønske indført i Forestillingen til Kongen. I Henhold dertil vil jeg tillade mig at ytre Følgende:

1. — Vel veed jeg ikke, hvad Hensigten maatte være med Hensyn til Bestemmelsen om det Tidspunkt, hvorfor Udnævnelsen og Postens Overtagelse skulde regnes, men i ethvert Tilfælde maatte det blive mig en Nødvendighed, dels at have Tid til at sætte mig ind i de derhen hørende Sager og Forretninger, hvad jeg mener kun at kunne ved at have Archivet i dets hele Omfang ved Haanden og lære det nærmere at kjende, hvilket jo alene kan skee ved Ophold i Flensborg, hvor det befinder sig, og tildels igjen maatte samles, forsaavidt noget deraf maatte være i den interim. Superint. Hansens Værge, og dels at forundes den fornødne Leilighed til ved Siden af hiint, at arrangere mine Sager her i Fjelstrup saavel som den endelige Flytning for min Familie at tage fast Bopæl i Flensborg, der først vilde kunne skee til næste Efteraars. Flyttedag den 17de Octbr. paa Grund af den manglende Huusleilighed. Men alt dette i Forbindelse med de i saa Henseende fornødne Reiser frem og tilbage endog uden Hensyn til, at en Kjøbenhavnsreise, mueligt ogsaa for Ordinationens Skyld,¹⁾ vilde blive uundgaelig, vilde tildels være forbunden med Uroe og Forstyrrelse, saa at jeg næppe turde tænke paa i den nu saa nær forestaaende Sommer, altsaa og uden forudgaaet Forberedelse, at tage enten væsentlig Deel i den næste theol. Embedsexamen, som skal afholdes i Juni Maaned, eller at foretage Visitationer. Jeg beder derfor, at der maatte blive taget besynderlig Hensyn dertil i Forestillingen.

¹⁾ Medens Martensen bispeviedes 2. Pinsedag (5./6.) i Frue Kirke af Biskop Brammer, blev Boesen ikke ordineret ved denne Lejlighed. Overhovedet modtog de slesvigske Biskopper (Generalsuperintendenten) fra Reformationen og op til 1864 ingen særlig Indvielse til Biskop. Selvbiografien nævner heller ikke Ordinationen. (Jfr. L. Helveg i »Dansk Kirketidende« 1850, Sp. 916.)

2. — At jeg er en kirkelig Mand og derfor elsker det Kirkelige, tør jeg glæde mig ved, at Herr Etatsraaden er fuldt overbeviist om. Men nu er jo Benævnelsen »Biskop« den egentlig kirkelige, der har sin Grund i Skriften og Kirken, hvorfor jeg ogsaa langt foretrækker den for den her i Hertugdømmet sædvanlige Benævnelse af Generalsuperintendent — et dertil saa langt og sammensat Ord, at Folket i Almindelighed hjælper sig med at sige: Generalen. Kunde derfor den gamle kirkelige Benævnelse af Biskop igjen indføres, saa jeg det meget gjerne, eller dog i det mindste, hvis ei andet kan være, at den sættes ved Siden af den nuværende Benævnelse.

3. — Endelig forekommer det mig ønskeligt, om ikke nødvendigt, at Generalsuperintendenten eller dog her rigtigere Biskoppen erholdt Tilladelse til ved alle Ordinationer og kirkelige Handlinger, som han maatte have at foretage ogsaa i det danske Sprog, at benytte en af de større og anseligere Kirker i Flensborg,¹⁾ naar det ikke kom i Collision med Menighedens Gudstjeneste. Ved mit sidste lange Ophold i Flensborg blev jeg nemlig nøiere bekjendt med den Danske Kirke,²⁾ og jeg har fundet den ikke blot lille og snæver, men aldeles uden egenlig Chor

---

¹⁾ Regensburg skriver 20. 11 1851 til A. F. Krieger, at det vilde være af stor Betydning, om Martensen var blevet Biskop, »thi Flensborgerne var dengang villige til at indrømme ham Mariekirken til dansk Cathedralkirke«, [i Stedet for den tidligere Bispekirke Slesvig Domkirke].

²⁾ Helligaandskirken, om hvilken Pastor Graae (»Mellem Krigene« S. 4—5) siger: »Er den danske Kirkes Historie saaledes mærkelig nok, er der desto mindre at sige om Kirken selv; den er uden alle arkitektoniske Prydelser, skønt forøvrigt ret venlig.... Helligaandskirken har alt længe været for lille til Menigheden og svarer ikke til Tidens Fordringer«. — Forøvrigt fik Boesen ikke sit Ønske opfyldt, men maatte ordinere de unge danske Præster i den danske Kirke.

og i det Hele af et fattigt og uanseligt Udseende. I det mindste har den ikke gjort noget behageligt eller opløftende Indtryk paa mig, saa den forekommer mig endog at maatte berøve enhver Handling dens Høitidelighed.

I mit egentlige Ubekjendtskab med den omhandlede Post har jeg maattet indskrænke mig til de forestaaende Punkter, idet jeg forøvrigt ubetinget sætter min Tillid til Regjeringens Omsorg for Alt, hvad der kan bidrage til Kirkens og dens Tjeneres Bedste.

Maa jeg udbede mig et Par Ord fra Deres Haand saa snart, De finder det beleiligt, for derved at have en Ledetraad under den Uvished, der saaledes endnu svæver over min nærmeste Fremtids Livsstilling og som angaar en total Omvæltning i denne«....

Allerede 10 Dage senere, den 11. April, underskriver Kong Frederik den Syvende paa Frederiksborg Slot Boesens Udnævnelse¹⁾ — med adskillig større Glæde end ved det bevægede Ministermøde den 15. April, da Martensen paa Ørsted-Ministeriets bestemte Forlangende bliver Sjællands Biskop, og Kongen er saa opbragt derover, at han vilde frasige sig Tronen.²⁾

Selve Forestillingen giver en saa interessant Redegørelse for de historiske og personelle Fakta i Tiden »mellem Slagene«, at den i Uddrag skal gives nedenfor.

¹⁾ Medens det ellers ofte kun hedder »Indstillingen bifaldes«, er Forestillingen ang. Boesen paategnet saaledes: »Vi bifalde allernaadigst disse Dine allerunderdanigste Indstillinger«. Slesvig Ministeriums Forestillingsprotokol 1854 Nr. 214 11. 4, Rigsarkivet Kbh.

²⁾ Se Kriegers Dagbøger I, S. 157. Martensen: Af mit Levnet III, 2—3.

»Efter at den sidste Generalsuperintendent for Hertugdømmet Slesvig, Overconsistorialraad Callisen under 3. Juli 1848 af den saakaldte provisoriske Regjering var bleven entlediget med en aarlig Pension af 1333 Rd. 32 Sk. — hvis Overtagelse af Centralkassen for bemeldte Hertugdømme senere blev bifaldet af Deres Majestæts overordentlige Regjeringscommissair [Tillisch] — overdrog ovennævnte [provisoriske] Regjering under samme Dato Bestyrelsen af Generalsuperintendenturen for de i Hertugdømmet værende Sogne med dansk Kirkesprog til daværende Provst for Apenrade Provsti og Hovedpræst i Apenrade Kjøbstad, Rehloff, og for Sognene med tydsk Kirkesprog til daværende Provst for Hütten Provsti og Sognepræst ved Frederiksberg Kirke, i Slesvig, Nielsen,¹⁾ hvilken Sidste senere under 2. Marts 1849 af det saakaldte [slesv.-holst.] Statholderskab blev udnævnt til Superintendent for de Sogne i Hertugdømmet, hvor Kirkesproget var tydsk.

Ved Bestyrelsescommissionens Resolution af 21. Januar 1850 blev imidlertid Provst Rehloff paa Grund af den af ham mod bemeldte Regjeringsautoritet udviste Trods entlediget og under samme Dato blev Sognepræst for Jordkjær Menighed i Apenrade Provsti, [Jep] Hansen, constitueret til interimistisk at besørge Superintendent-Forretningerne i Sognene med dansk Kirkesprog, hvorfor der senere blev tilstaaet ham den samme Superintendent-Gage af 750 Rd. aarlig, som tidligere havde været tillagt Rehloff.

¹⁾ Prof. Martensens Fætter. Se deres interessante Strid om »Præsteoprøret«s moralske Berettigelse i N. Nielsen: »Materialien zu einer Appellation f. Schl.-H. u. dessen Geistlichkeit«, Schl. 1849 og Martensens »Sendebrev til Hr. Overconsistorialraad Nielsen« .... (ogsaa paa Tysk) Kbh. 1850.

Kort efter blev ligeledes Superintendent Nielsen paa Grund af Ulydighed mod Bestyrelsescommissionen ved dennes Resolution af 8. April 1850 entlediget og blev under samme Dato den constituerede Provst for Flensborg Provsti og Hovedpræst ved St. Nicolai Kirke i Flensborg, Asschenfeldt, constitueret til interimistisk at bestyre Superintendenturen for Sognene med tysk Kirkesprog, for hvilken Forretning han hidtil har oppebaaret den Superintendent Nielsen tidligere tillagte Gage af 1400 Rd.

Siden den Tid have saaledes Generalsuperintendentur-Forretningerne været deelte og deres Besørgelse været overdraget til de tvende constituerede Superintendenter Hansen og Asschenfeldt. Ligesom inidlertid denne Foranstaltning, der i sin Tid alene blev fremkaldt ved de daværende vanskelige Forhold, kun kan betragtes som provisorisk, saaledes vil det efter Ministeriets allerunderdanigste Formening ikke kunne nægtes, at en saadan Ordning af Forholdene ikke kan andet end være forbunden med meget væsentlige Ulemper, der dels hidrøre fra, at vedkommende Embedsmænd kun ere constituerede, dels derfra, at Forretningerne ere deelte, hvorved ikke alene den ønskelige Enhed i disses Besørgelse let vil lide og vigtige almindelige Sager, der ikke angaa enkelte Distrikter, men hele Hertugdømmet, udsættes for at savne den Behandling, som vilde kunne blive dem tildeel, naar Generalsuperintendent-Forretningerne vare overdragne til en enkelt Mand, men ogsaa enkelte væsentlige Foranstaltninger, saasom den i saa høi Grad vigtige Generalvisitation, ganske have maattet hvile.

Idet Ministeriet saaledes allerunderdanigst maa udtale den Formening, at det nu vil være uundgaae-

lig nødvendigt, at der skrides til en definitiv Besættelse af det øverste geistlige Embede i Hertugdømmet Slesvig, tillader det sig foreløbig med Hensyn til Gageringen af denne Embedsmand, der efter de nuværende Forhold formentlig maatte have sit Sæde i Flensborg By¹⁾, allerunderdanigst at bemærke Følgende:

Efter en af Overconsistorialraad Callisen i sin Tid efter hans Entledigelse afgiven Erklæring oppebar han følgende Indtægter:

Gage som Generalsuperintendent	1636 Rd.
i Gage som forhenværende Slotspræst ved Gottorp Slot vedblev han, uagtet Embedet var inddraget, at oppebære	284 »
som Inspecteur ved Domsolen i Slesvig ..	80 »
til Contoirudifter ifølge Allerhøieste Resol. af 27. Nov. 1846	250 »
	<hr/>
	2250 Rd.

Accidentser efter Gjennemsnit af 5 Aar:

a) for Visitationer efter Fradrag af Drikkepenge m. m.	736 Rd.
b) for Ordinationer, omtrent 7 om Aaret a 51 Rd. 19 Sk.	358 » 37 Sk.
c) for Tentamina, omtrent 6 om Aaret efter Fradrag af Udgifter til Stempelpapir	86 « 38 Sk.
d) af de eximerede Sogne, Introductions- Gebyrer, Gebyrer for Skolelærernes Prøvelse og Beskikkelse ..	96 »
e) af den theologiske Embedsexamen paa Gottorp	80 »
	<hr/>
	1356 Rd. 75 Sk.

¹⁾ Ved kgl. Befaling af 30. 9. 1850 blev Flensborg By som Anerkendelse for dens Troskab under Oprøret bestemt til Sæde for Hertugdømmets Overøvrighed.

Naturalier eller Erstatning derfor:

a) Erstatning for 2 Læs Hø, der tidligere blev anviist gennem Rentekammeret	3 Rd. 45 Sk.
b) 23 Favne Brænde af de kongelige Skove, hvoraf siden 1836 kun de 13 leveredes in natura, medens der for de øvrige Favne blev givet en Erstatning af 20 Rd. quartaliter ..	80 »
c) en Afgift af Tønder Provsties Kirkekasse som Erstatning for Naturalier	64 »
	<hr/>
	147 Rd. 45 Sk.
	<hr/>
	3754 Rd. 24 Sk.
	<hr/>

Naar der hensees til den Stilling, som den øverste geistlige Embedsmand i Hærtugdømmet maa indtage, saavel som til hvorledes verdslige Embedsmænd i tilsvarende Stillinger ere gagerede, troer Ministeriet, at Indtægterne bør fastsættes til idetmindste 4000 Rd. om Aaret, derunder indbefattet de Embedet tilkommende Accidentser og Naturalier, der af Overconsistorialraad Callisen vare anslaaede til c. 1500 Rd. Af Accidentserne vil imidlertid det Beløb af omtrent 100 Rd., som indkom af de eximerede Sogne¹⁾, bortfalde, efterat disse ere blevne underlagte vedkommende Kirkevisitorier, hvorhos Ministeriet maa være af den Formening, at de øvrige Accidentser, navnlig for Ordinationer og Tentamina ville blive ikke lidet mindre end tidligere. Ministe-

¹⁾ Nogle Kirker, der stod umiddelbart under General-sup.'s Opsyn: i Frederiksstad, Friedrichsort, Odenbüll, St. Johannes Kloster i Slesvig, i Kaleby, 14 adelige Patronatskirker (se Jensen: Versuch einer kirchl. Statistik Fl. 1842, Bd. IV, S. 1290). Ogsaa Dybbøl, Kværs, Adsbøl, Kliplev i Nordslesvig hørte dertil.

riet har derfor tilladt sig paa Forslaget til dets Budget for Finantsaaret 1854-55 at opføre en Gage af 3000 Rd.; og i det Haab, at dette Forslag maatte vinde Deres Majestæts Allernaadigste Bifald, skal Ministeriet tillade sig allerunderdanigst at udtale sig om Valget af en saadan Embedsmand.

Besættelsen af dette Embede frembyder særlige Vanskeligheder, idet der dertil maa ønskes en Mand, som i en mere end almindelig Grad forener udviklet kirkelig Sands og Nidkjærhed samt videnskabelig Dygtighed med administrativt Talent og Kjendskab til Hertugdømmets særlige Institutioner, hvortil endnu kommer, at han med Lethed maa kunne betjene sig saavel af det danske som af det tyske Sprog. Hvad de nuværende constituerede Superintendenter angaar, da maa Ministeriet med al Anerkjendelse af den Dygtighed og Iver, hvormed de have udført det dem betroede Hverv, formene, at Ingen af dem vil kunne bringes i Forslag til dette Embedes Besættelse, idet Superintendent Hans en allerede er i en saa fremrykket Alder [født 1785] og af et saa svageligt Helbred, at Bestyrelsen af et saa omfattende Embede vilde overstige hans Kræfter¹⁾, og Superintendent Asschenfeldt savner den Færdighed i det danske Sprog²⁾, som maa være en

¹⁾Om hans Skæbne under Trearskrigen se min Afhandling i »Grænsevagten« 1924, S. 299—315.

²⁾Hans Breve til f. Ex. Regenburg er altid paa Tysk. Hvorledes de kongerigsk-danske Præster saa paa A., kan karakteriseres ved 2 Udtalelser. Pastor Imm. Barfod skriver 25. 2. 1853 fra Oversø til Regenburg: »Skjønt A. i Grunden ikke fortrædiger nogen af os Præster, vilde en Forandring dog være uhyre gavnlig; thi foruden det, at han i Virkeligheden er en meget lidet betydelig Personlighed [?], der stundum spiller over i det komiske [hermed menes vist den i Sønderjylland gængse højtidelige Præstefacon] — staar han os Præster for fjernt, han er os for fremmed, fremmed i Udvikling og Tankegang og Inter-

nødvendig Betingelse for at kunne bestride dette Embede.

Efter nøie Overvejelse har Ministeriet troet allerunderdanigst at burde fremhæve for D. M. den constituerede Provst for Haderslev Provsti og Sognepræst for Fjelstrup Menighed, Ulrich Sechmann Boesen, som den Mand blandt Hertugdømmets Geistlige, hos hvem den heldigste Forening af de for dette Embede fornødne Qualificationer efter Ministeriets a. u. Formening findes.

Han er født i Aaret 1797 [22./7. i Faaborg], underkastede sig i Aaret 1823 den theologiske Embedsexamen ved Kjøbenhavns Universitet med Charakteren Laudabilis saavel til den theoretiske som den practiske Prøve og har siden Aaret 1826 været geistlig Embedsmand i Hertugdømmet Slesvig, først som Sognepræst i Nørrelygum fra 1826 til 1834, derefter i Oxenvad og Jels til 1846 og fra den Tid i sit nuværende Embede, siden 10. Januar 1850 har han derhos været constitueret som Provst for Haderslev Provsti.

Ved sin Embedsførelse, christelige Vandel og strenge Retskaffenhed har han vidst at skaffe sig et i høi Grad agtet Navn og med en mere end almindelig administrativ Dygtighed, som han navnlig har

---

esser [f. i Kiel og tidl. Præst i Ditmarsken]; ret Tillid til ham har vel Ingen af os.« Trods deres Forskellighed kunde man alligevel ikke nægte ham ens Respekt, saaledes som en anden Anglerpræst H. F. Rørdam, Satrup, har udtrykt det: »Medens alle A.'s gamle Venner 1848—50 sluttede sig til Oprøret, blev han saa godt som ene af den Kreds af Præster, han havde tilhørt, tro mod sin Konge« (Dansk biogr. Lex. I, S. 363—64). I Stændersamlingen hvor han sad sammen med Boesen, viste han sit loyale, heltud retlinede Sindelag. Se bl. a. hans Indlæg for Sprogskriptet (29. 12. 53): herved »havde man ingen Erobring villet gjøre, men kun tilbagetage, hvad der tidligere ubestrideligt havde tilhørt det danske Sprog« (Stændertidende Sp. 526).

faaet Leilighed til at lægge for Dagen under sin Virksomhed som Provst, forener han et ved sin lange Embedstid i Hertugdømmet Slesvig erhvervet nøie Kjendskab til dettes særlige Forhold og Institutioner.

Sin Nidkærhed for det kirkelige Livs Udvikling har han blandt Andet lagt for Dagen ved i sin Tid at have været en virksom Deeltager i Udgivelsen af en Psalmesamling,¹⁾ der Allerhøist er autoriseret til Benyttelse i de Kirker, hvis Menigheder maatte ønske dens Indførelse.

Idet Ministeriet endnu maa bemærke, at medens Dansk er Provstens Modersmaal, er han det tydske Sprog fuldkommen mægtig, skal M. kun tilføie, at det, efter Alt hvad der er det bekjendt om Provst Boesen, troer at være berettiget til at udtale den Forventning, at han, saafremt dette Min.'s a. u. Forslag Allernaadigst maatte blive bifaldet, vil virke til Velsignelse for det kirkelige Liv i Hertugdømmet og vide at vinde Geistlighedens Agtelse og Tillid.

Medens den øverste geistlige Embedsmand i Hertugdømmet Slesvig tidligere har været kaldet Generalsuperintendent, tillader M. sig a. u. at foreslaae, at denne Benævnelse ombyttes med **B i s k o p**, deels fordi dette Udtryk formentlig i og for sig maa ansees passende, deels fordi Hertugdømmets øverste Geistlige benævnes saaledes i Kirkeordinantsen for Hertugdømmet af 1542.²⁾ Saafremt dette maatte vinde

¹⁾ »Psalmebog samlet og bearbejdet af C. W. Meyer og U. S. Boesen.

Udg. af C. W. M. 1. Udg. 1844, autoriseret 1847; 5. Oplag udk. 1861, udg. af Boesen. Jfr. »Om sønderjydske Psalmebogforslag i Halvtredserne« i »Grænsevagten« 1923, S. 558—66.

²⁾ Se Afsnittet »Vam Bisschoppe« (i mit Ex. af 2. Udg. fra 1601 Fol. Nijj, jfr. E. Michelsens Udg. i Schriften des Vereins für schl.-holst. Kirchengeschichte 1. Rk. 10 Hæfte, Kiel 1920, S. 99 ff.) Efter Revolutionen 1918 fik den ev-

D. M.'s Allernaadigste Bifald, vilde det efter M.'s a. u. Formening være passende, at der forundes ham samme Rang, som er tillagt Biskopperne i Kongeriget med Undtagelse af Biskoppen over Sjællands Stift, nemlig 3die Klasse Nr. 9.«

Iøvrigt foreslaar Ministeriet at yde Boesen en Flytningsgodtgørelse paa 500 Rd. og tilføjer:

»Under Forudsætning af [en Biskops Udnævnelse] . . . vil det være en Selvfølge, at de for de interimistiske Superintendentener Hansen og Asschenfeldt i sin Tid udfærdigede Constitutioner hæves. At der derefter ikke vil kunne tilkomme dem nogen Ret til at oppebære nogen Deel af den dem midlertidig tilstaaede Superintendent-Gage, er vistnok utvivlsomt; imidlertid . . . andrages paa, at denne Forandring gjøres saa lidet følelig for disse tvende hæderlige Mænd som mueligt. Paa en Tid, da største Deelen af de geistlige Embedsmænd i Hertugdømmet sluttede sig til Oprøret, overtog disse Mænd med Beredvillighed det vanskelige og under de daværende Forhold med mangehaande Besværigheder og Krænkelser forbundne Hverv at besørge Superintendentur-Forretningerne, hvilke de med Samvittighedsfuldhed og Dygtighed har udført.

For . . . Asschenfeld har dette havt tilfølge, at en stor Deel af hans tidligere talrige Menighed har forladt ham, saa at han derved har lidt et meget føleligt Tab i sine Indtægter, uden at han, efter at disse Menighedsmedlemmer nu engang have sluttet

---

luth. Landskirke for Slesvig-Holsten sin nye Forfatning af 30. September 1922. I den er Benævnelsen »Bischof« ogsaa nyindført fra tysk Side. (Se Heintze: Die Verfassung der Ev.-Luth. Landeskirche Schl.-Holsteins. . . . Heiland-Verlag, Bordesholm 1928, S. 32 f, 79—81).

sig til andre Geistlige, har Udsigt til, at nogen væsentlig Forandring deri vil indtræde.

Og hvad . . . Hans en angaar, da beklæder han et af de ringeste Embeder i Apenrade Provsti, og at dette ikke blev ombyttet med et større Embede paa en Tid, da der under Bestyrelsescommissionen og D. M.'s overordentlige Regjeringscommissair var saa mange tildeels indbringende Embeder ledige, maa vistnok alene tilskrives den Omstændighed, at hans mangelaande Forretninger som const. Sup. og Provst ikke tillod ham at overtage et mere indbringende, men derfor ogsaa besværligere Præstekald.

. . . Billighed taler derfor i høi Grad for, at disse tvende Mænd.. beholde en Deel af den dem.. tillagte Gage saasom 500 Rd. aarlig«... Endelig foreslaar Ministeriet som Anerkendelse, »at forunde dem Titel af Overconsistorialraad med Rang af Etatsraad«....

Ministeriet for Hertugdømmet Slesvig, Kjøbenhavn, 11te April 1854.

Allerunderdanigst

C. Moltke.

/Fischer.

II. Hans Tiltrædelse.

I Overensstemmelse med Kongens Udnævneise afgaar under 20. April fra Ministeriet en offentlig Bekendtgørelse til Bladene¹⁾ og en officiel Meddelelse til Boesen. Paa begge disse Skriftstykker findes foruden Moltkes Navn tillige Underskriften A. Røgenburg.

¹⁾ F. Ex. »Dannevirke« 24. 4. Nr. 97, S. 1 og »Bekjendtgørelse for Hertugdømmet Slesvig ang. Udnævnelser af en Biskop for bemeldte Hertugdømme« Nr. 27. Kjøbenhavn den 20de April 1854. Trykt i det Schultziske Officin.

Sammen med en Genpart af Udnævnelsen sender Boesen under 30. April Regenburg et Takkebrev, hvori det hedder:

... »For at komme løs og faae frie Hænder til saa meget muligt at gribe Sagen an, har jeg bestemt paa næste Søndag, den første i Mai Maaned, at holde min Afskedsprædiken her i Kirken og saa i den paafølgende Uge at reise paa nogle Dage til Flensborg, for iblandt andet ogsaa at see mig om efter en Bolig, der, hvad man har meldt mig derfra, skal være yderst vanskelig, som jeg behøver den, at bekomme. Angaaende den snart forestaaende Hævelse af mit Constitutionum som Provst for Haderslev Provsti, skal jeg i en af de første Dage tage mig den Frihed at gjøre Indberetning til Ministeriet.

Da vi vist nok nu maae have et nyt Biskopssegel for Slesvig, har jeg gjort et Udkast til et saadant, og idet jeg tillader mig at vedlægge samme med den Bemærkning, at jeg har sat den latinske Omskrift for at undgaae det dobbelte Sprog¹⁾, udbeder jeg mig Deres Tanker, hvorvidt det maatte kunne finde passende, saa at jeg derefter kunde lade det udføre«.....

I Overensstemmelse med dette Brev meddeler »Den danske Slesviger« under Flensborg 17/5: »Vor Biskop ankom hertil i Løverdags [13. 5.] og afreiste igjen igaar. Hans Bopæl bliver foreløbig i Agent Jensens Gaard paa Storegade for den ringe Leje af — 600 Rigsdaler«.²⁾ Den 7/5 holdt han sin Afskedspræ-

1) Det samme Hensyn viser Boesen i 1858, da han under sit Billede, et Litografi efter et Fotografi, der endnu findes i en Del nordslesvigske Hjem, sætter Underskriften »Episcopus Slesvicensis«.

2) »Dannevirke« 20. 5.

diken i Fjelstrup og under 20¹/₅ tog han sin Afsked som Provst.¹⁾

Da Boesen ikke fik nogen Embedsbolig anvist, har han i de 10 Aar, han som Biskop boede i Flensborg, boet forskellige Steder i Byen. Først boede han som ovennævnt hos Agent Jensen, et Par Huse fra Nørretorv²⁾. Paa Hjørnet af Nørretorv og Storegade laa den Gang det kendte Rasch's Hotel. Senere boede han omtrent overfor Helligaandskirken, vistnok i samme Hus som Pastor Graae³⁾. Nogle Aar før 1864 boede han paa Holmen⁴⁾ — overfor Præsident Ste-mann i Regeringsbygningen, det nuværende Raadhus, — og til allersidst boede han tilbagetrukket ved St. Hans Kirke⁵⁾, indtil han blev afskediget af Prøjserne i 1864 og det følgende Aar flyttede til Vejle, hvor han døde i 1867 (11/2) og ligger begravet.

O m r a a d e t for Boesens Virksomhed som Biskop var Hertugdømmet Slesvig eller Slesvig Stift, d. v. s. fraregnet de 2 større Omraader, der op gennem Tiderne hørte ind under Kongeriget i kirkelig Henseende: Tørninglehns 29 Sogne under Ribe Bispestol og Als-Ærø med 18 Sogne, der tidligere havde hørt under Fyns Biskop, men siden 1819 havde sin egen Biskop, Jørgen Hansen, boende i Guderup Præstegaard.

1) »Dannevirke« 24. 5.

2) Adressbuch der Stadt Flensburg 1856 S. 100: Grosse Str. Nr. 466: H. C. Jensen, Agent und Rathsverwandter, U. S. Boesen, Bischof für das Herzogth. Schl.

3) Meddelt mig af en af Pastor Graaes tidligere Piger, som imidlertid ikke nøje husker selve Huset.

4) Adressbuch .... 1861, S. 128. Holm Nr. 831: Bischof Boesen. Desuden mundtlig Meddelelse.

5) Pastor N. L. Feilberg: En Præstegaard i Sundeved. (Særtr.) Kbh. 1890, S. 130. Boesens Brev »Til mine Venner«, dat. Fl. 2. 9. 1864: »vor afsides ligeoverfor Johannes Kirken beliggende Bolig«.

1854 hørte til Slesvig Stift Provstierne Haderslev, Aabenraa, Løgumkloster, Tønder, Sønderborg, Flensborg, Gottorp, Husum-Bredsted, Hütten, Eidersted og Fehmern, ialt 227 Sogne med 242 Præster.¹⁾

Da der paa Grund af Landets politiske Uroligheder ikke var afholdt Generalvisitationer siden 1841, maatte det være Boesen magtpaaliggende at tage fat paa disse snarest muligt. I Følge Generalsuperintendentens Instruktion af 14. December 1739 § 41 skulde der hvert 3. Aar afholdes en Generalvisitation i Slesvigs forskellige Menigheder og afgives Indberetning derover. Saasnart Boesen derfor havde medvirket ved den theologiske Embedseksamen i Juni Maaned og var kommen lidt ind i Embedssagerne, foretager han endnu samme Efteraar Bispevisitats i 34 Menigheder (Flensborg Landsogne og nogle fra Gottorp Provsti), hvor de Tillisch-Regenburgske Sprogreskripter var indførte.

III. Boesens Stilling til Sprogreskripterne 1851—52.

I det Afsnit af sin Disputats om Sprogreskripterne²⁾, hvor Arkivar Dr. Holger Hjelholt omtaler den Stilling, som de overordnede lokale Myndigheder, særlig Amtmand, Provst og Biskop, indtog til den nye Sprogpolitik, nævnes vel Boesens Visitatsberetninger, men der gives ingen nærmere Redegørelse for hele Boesens Stilling.

Boesens personlige Stilling fremgaar imidlertid saa tydelig af hans Indlæg i den heftige Sprogdebat,

¹⁾ J. N. Schmidt: Slesvigs Land og Folk. Aabenraa 1852, S. 141.

²⁾ »Den danske Sprogordning og det danske Sprogstyre i Slesvig mellem Krigene (1850—1864) Kbh. 1923, S. 105 f.

som i 1853—54, altsaa før hans Tiltrædelse som Biskop, førtes i Stændersalen, at den skal refereres her, da den er Udtryk for, hvad maadeholdne Danske mente at kunne anføre til Forsvar for Sproganordningen mod danske¹⁾ og tyske Angreb.

Under det bevægede Møde den 29. December 1853 udtaler Boesen i et længere Foredrag (Stændertidende Sp. 535—41) bl. a.: Ved kgl. Kundgørelse af 28. Januar 1852 bestemmes med Hensyn til Sprogsagen: »Det Lovudkast, der i bemeldte Øjemed vil blive udarbejdet for Hertugdømmet Slesvig, skal især indeholde de til at yde og sikre den danske og tyske Nationalitet i dette Hertugdømme fuldkommen lige Berettigelse og kraftig Beskyttelse nødvendige Bestemmelser«. Hermed er udtalt, at Sprogsagen skal ordnes som et Forfatningsanliggende og at Bestemmelser herom skulde udgøre en Del af Forfatningen. Det var altsaa en Sag, der skulde afgøres af Kongen i sidste Instans, en Sag, der ikke skulde overføres til en næste Stændersforsamling. Dette maatte nu i høj Grad fastholdes, og kunde han saaledes ikke se nogen fornuftig Grund til at udsætte denne Sag, thi det var tværtimod bekendt, at Sprogsagen benyttedes af mange som et stærkt Agitationsmiddel, og der vilde ikke blive Ro i Landet, førend denne Sag var ordnet og ordnet overensstemmende med

---

¹⁾ Biskop Martensens Modstand gjorde jo, at han ikke mente at kunne overtage Bispeembedet i Sønderjylland; hans Angreb førte til en ublid Pennefejde. Men ogsaa Grundtvig og af ham paavirkede Kredse (»Klosterpolitikken«s Mænd) var imod Sprogtvang overfor Tyskerne og bekæmpede den højlydt. Her gjorde i hvert Fald hans »Deutschenhass« (for kraftig understreget af Tiedje i »Grundtvig, Volkheit« Jena 1927, 436) ham ikke blind, endda ikke set med tyske Øjne.

Kongens Vilje, ligesom det var Kongens Vilje, at den nu skulde ordnes.

Det var i Betænkningens Tillæg udtalt, at den kongelige Regeringskommissær Tillisch's Anordninger 1851—52¹⁾, støttede paa kgl. Reskr. af 15/10 1810, ikke kan anses som Lov, men kun som administrative Forholdsregler. Dette var nu at tage Sagen meget let.

Det var ikke hans Sag at forsvare Tillisch' Forholdsregler, som blev trufne, for at dæmpe Oprøret og ordne de store Forviklinger, dette havde ført med sig; men han maatte dog anse de dengang trufne Foranstaltninger som meget hensigtsmæssige. Det var en Sandhed, at Tillisch havde truffet paa danske Elementer, der ifølge paalidelige Vidnesbyrd skulde naa indtil Slien og Trenen. Han havde set den Undertrykkelse, ja den Mishandling, som det danske Sprog og den danske Nationalitet havde lidt i Aarhundreder. For 200 Aar siden havde man med Magt indført det højtyske Sprog i Kirken og i Skolen. Superintendent Klotz's nidkære Bestræbelser for Lyskheden i Flensborg Amt var i den Henseende uforglemmelige, og dog havde saadanne Bestræbelser ikke kunnet udrydde det danske Modersmaal, der havde holdt sig i disse Egne indtil vore Dage, saa at betydelige Levninger deraf var tilbage.

Det var i Følge de paalideligste Mænds troværdige Indberetninger, at Tillisch havde genoprejst Modersmaalet, hvor det havde været fortrykt. Dette krævede højt de Strømme af dansk Blod, der var flydt ved Isted og flere Steder. Derfor havde han vel truffet sine Foranstaltninger, derfor havde han

¹⁾ Om Tillisch Styre se P. Lauridsen: Mellem Slagene 1849—50, Særtryk af Sønderj. Aarb. 1899—1900, Kbh. 1900.

saa kraftigt støttet de danske Elementer, hvor de endnu fandtes.

Man kunde ikke overspringe og ignorere Aarene 1848—51 med Hensyn til Tingenes Udvikling i Hertugdømmet; Tillisch havde ogsaa haft dette Hensyn for Øje, da han paa Grund af det skete indførte det danske Sprog i Kirken og i Skolen, for at ikke en overstrømmende tysk Nationalitet skulde fortrænge den svage danske. Naar man vilde sige, at denne Sag ikke vedkom de Deputerede fra de dansktalende Distrikter, saa vilde han svare med et gammelt Ord-sprog: »Naar Naboens Hus brænder, da staar mit i Fare«. Det var ogsaa dette Hensyn, der havde bevæget Tillisch til at træffe saadanne Foranstaltninger, som kunde beskytte de danske Elementer mod den søndenfra fremvæltende tyske Strøm, der i Aarene 1848—51 havde været saa farlig, som Begivenhederne havde udvist.

Dette var nu vistnok nødvendigt at bemærke, thi man kunde maaske med Rette spørge, naar et Reskript var udfærdiget i 1810 om Sprogsagen, hvorfor dette da først i 1850 var bragt til Anvendelse? Af den simple Grund, fordi de Begivenheder, der var gaaede forud for Aaret 1850 havde gjort disse Foranstaltninger paatrængende nødvendige. Man kunde spørge, om den, der kun kunde Dansk, nu skulde faa sin Ret ligesaavel som den, der kun kunde Tysk? Nu var det danske Element blevet fortrængt af det tyske, det danske Element var ligesaa berettiget som det tyske, og derfor maatte man i høj Grad paaskønne Tillisch's Foranstaltninger som retfærdige og hensigtsmæssige.

Skulde nu en ny Grænse drages, da kunde man spørge, hvor den da skulde drages? I Betænkning-

gen var det fremdeles anført, at kun Folkets Trang og Ønske kunde gælde, hvor det gjaldt om at bestemme disse Forhold. Han vilde nu spørge, om Folket altid kendte sin Trang, om det var sig bevidst, hvortil det egentlig trængte i enhver Henseende. Han vilde henvise til den saakaldte Anglerprotest. Han kunde ikke antage, at der i denne var udtalt en virkelig Trang fra Folkets Side eller at de 28 Sogne, som deri havde udtalt sig, nu vil vedkende sig det som Trang, hvad de dengang havde underskrevet; men han vidste, at naar Folkets Liden-skaber var vakte, da var det vanskeligt, om ikke umuligt for Folket at have en klar Anskuelse om sin Trang.

Et andet Sted i Betænkningen var det anført, at det danske Sprog (i de blandede Distrikter) var en Art Dansk. Man havde nu saa ofte hørt, at det, der ikke var Højdansk (Skriftdansk), kaldtes Patois. Men hvorledes kunde det være anderledes, naar Børnene af Forældrene blev tvungen til at tale ikke Tysk, men Plattysk, hvilket ogsaa kunde kaldes et Patois, medens Dansk var deres naturlige Modersmaal, forsaavidt kunde der rigtignok være Tale om en Art Dansk i de blandede Distrikter.

Majoriteten havde anført i sin Betænkning, at det maatte være Folkets egen Sag at bestemme sig for Brugen af det ene eller det andet Sprog. Men saaledes var det jo netop bestemt af Regeringen: den, der foretrak at høre tysk Prædiken, kunde høre den, ligesom jo de kirkelige Handlinger efter Vedkommendes Ønske kunde udføres i det ene eller andet Sprog. Med Hensyn til en Afstemning, da havde selv Majoriteten erklæret en saadan for meget betænkelig.

Han maatte højlig beklage, at en Ytring fandtes i Betænkningen, som den, at Religjøsitet og Dannelsen skulde undergraves ved det danske Sprogs Indførelse. Man havde alt tidligere her i Salen af en Deputeret hørt udtale, at det saa farligt ud med Kristendommen i Kirke og Skole; han havde opfordret til at rejse derud og undersøge Tilstandene.

Boesen havde anset denne Sag for meget magtpaaliggende, og havde han derfor fulgt dette Raað. Han havde været i 8 Skoler i Flensborg og Gottorp Amter, han kunde her aflægge det Vidnesbyrd, at han havde fundet disse Skoler i en saadan Tilstand, at ikke mange Skoler i Nordslesvig skulde overgaa dem. Han havde hørt Religionsundervisningen og Katekisation paa Dansk og hørt danske Svar af Børnene, og Børnene havde svaret godt og rigtigt og stod ikke tilbage for de Børn, der søgte Skolen i Landets nordlige Egne. Kun 1 Skole havde staaet tilbage, paa Grund af at Førstelæreren ikke var det danske Sprog mægtig og den anden Lærer, en saakaldt Præparand, her maatte lære dem Dansk. Han havde ogsaa set danske Diktater, skrevne af disse Børn, og fundet dem meget antagelige.

Hans personlige Erfaring kunde altsaa her være et Vidnesbyrd, hvad Skolen angik. Angaaende Kirken maatte han støtte sig paa paalidelige Efterretninger,¹⁾ og kunde han i Følge disse ikke andet

¹⁾ I Brev til Regenb. dat. Oversø 24. 10. 53 skriver Imm. Barfod: .... »Boesen bliver nu paa Tirsdag, da Præsterne atter samles i Flensborg, forsynet med yderligere Meddelelser fra de omtalte Sogne [Torsdagen i Forvejen var der afholdt et Præstekoncent i Fl. om Sprog-sagen] saa han faar tilstrækkeligt Materiale til at imødegaa al den Skvalder og aabenbare Løgn, hvoraf visselig Petitionerne [ang. Sprogreskripterens Ophævelse] vrømle. Boe-

end antage det for en aldeles ubegrundet Paastand, at Religionen skulde undergraves ved, at Guds Ord forkyndtes i det danske Sprog.¹⁾

Man havde gjort den Erfaring, at det danske Sprog var Folket naturligt og dets oprindelige Sprog. Derfor havde Børnene i to Aar kunnet bringe det til en saadan Færdighed i det danske Sprog.²⁾ Det blev ogsaa almindelig forsikret, at det Højtyske var langt vanskeligere for Børnene at lære, og dette maatte have sin Grund i, at det angelske Plattysk var mere lig det danske end det højtyske Sprog.

Der var i Betænkningen talt om »Haardhed og Strenghed«, hvormed det danske Sprog skulde være indført. Naar Regeringskommissærens Foranstaltninger overhovedet skulde gennemføres, da kunde dette vistnok ikke være sket med større Lemfældighed; det stod jo Beboerne i de blandede Distrikter frit for, hver 2den Søndag at høre tysk Præ-

---

sen lovede sig desuden en kraftig Medstrider i Asschenfeld, og dersom han, Sandheden tro, vil fremsætte Resultaterne af sin Visitations-Rejse i Sommer, kan og vil dog Ministeren umulig kunne være blind for, at det hele Hyl og Skraal er en Frugt af tysk og oprørske, slesvigholstenske Agitation.«

¹⁾ Dette Standpunkt var i nogen Grad ogsaa Martensens Mening efter hans Sommerrejse i 1853, se bl. a. Aleth Hansens Brev til Regensburg, dat. Husby 13. 7. 53. Og især »Af mit Levnet« II, 161 f. Jfr. Martensens Brev til Paulli 28. 7. 53. (»H. L. Martensen i sit Hjem«, ved Josepha Martensen, Kbh. 1918, S. 35): »med meget blandede, ja smertelige Følelser har jeg gennemforsket de kirkelige Forhold i Angeln«. Graae: »Mellem Krigene S. 83.

²⁾ Fra nyeste Tid findes lignende Erfaringer, se L. P. Christensen i »Sønderjylland som det er« ved Kirkeby-Schack Kbh. 1920, S. 126. Anm.: »Da 5000 flensborgske Børn . . . i Sommeren 1919 vendte tilbage efter et længere Ferieophold i Kongeriget, kunde de allesammen forstaa og langt den overvejende Del tale dansk«. Mødre har fortalt mig, hvor Gensynet og Samlivet den første Tid efter Hjemkomsten kunde præges og forstyrres af, at Børn og Forældre havde svært ved at forstaa hinanden.

diken. Der hørte heller ikke lang Tid til at blive fortrolig med den danske Prædiken, hvor der kun fandtes en god Vilje.¹⁾ Han vilde indrømme, at det var en Opofrelse, naar Beboerne i en modnere Alder skulde [?] lægge sig efter det danske Sprog, men man maatte erindre, at højere Hensyn her gjorde en Opofrelse nødvendig for det Heles Vel.

Vilde man se Haardhed i et Sprogs Indførelse, da skulde man se hen til den Tid, da Dansken blev fortrængt af Tysken; da var man gaaet anderledes tilværks. Han vilde erindre om, hvad der var sket i Hyrup Sogn for 100 Aar tilbage, da en vis [rigstysk] Pastor Fischer (1750) var bleven afsat, fordi han havde tiltalt Menigheden med saadanne Udtryk som »Höllenbrände« og »Teufelsgesinde«, fordi de ikke vilde aflægge deres danske Modersmaal. Han vilde erindre om, at Børnene med legemlige Straffe var blevne tvungne til at tale Tysk, ogsaa udenfor Skolen.

Man maatte altsaa undres over, at der endnu fandtes Spor af Danskhed i disse Egne, dette var det bedste Bevis paa, at Roden i Folket var Dansk. Om end Tungen mangen Gang var tysk, saa var Hjertet og Aanden dog dansk,²⁾ naar kun Folket blev sig dette bevidst.

---

¹⁾ Samme Erfaring gør vi Præster den Dag i Dag i vor kirkelige Gerning hernede i Byen og paa Landet, og indenfor den kristelige Ungdomsbevægelse er det samme Tilfældet.

²⁾ I Mødet den 3. Januar 1854 (Stændertidende Sp. 673) udtaler den flensborgske Agent og Senator H. C. Jensen herom: »For evig bændlyst maatte den Fordom være, at det, at man talte dansk i og for sig skulde være et Vidnesbyrd om danske Sympathier og et loyalt Sindelag, at det danske Sprog endnu skulde være faretruert, at vort Monarkis Lykke og Bestaaende skulde afhænge af, at nogle Hundrede tysktalende Slesvigere blev dansktalende, som om vi ikke alle kunde nære lige stor Hengivenhed for vor Konge og vort fælles Fædreland, om vi end opsendte vore

Det var i Komitébetænkningen udtalt, at det tyske Sprog undertryktes paa det danskes Bekostning; men det var jo dog klart, at ingen i Sandhed vilde have det tyske Sprog undertrykt. Man vilde kun have det danske Sprog indsat i sin Ret i Følge den Sprogenes Ligeberettigelse, der var udtalt af Regeringen og der fordredes af Billighed og Retfærdighed. Andet skete ikke nu, og det var rigtigt, at det skete saaledes.

Der var ogsaa befalet, at der i de blandede Distrikter skulde undervises 4 Timer i Tysk ugentlig, hvorved der var sørget for, at Folket kunde være i Besiddelse af den fornødne Sprogkundskab til at udføre deres Forretninger.

Senere under Forhandlingen gentager Boesen, at han ikke kunde indrømme, at Religionen skulde tage Skade, fordi der hver anden Søndag blev prædiket Dansk. —

At han iøvrigt ikke var helt enig med dem, der hævdede, at Sproget var ligegyldigt i national Henseende — se Noten forneden — viser hans Udtalelse ved Mødet den 3. Januar 1854 (Stændertidende Sp. 653): Naar en Deputeret havde bemærket, at tysktalende Undersaatter kunde være ligesaa tro som dansktalende, da vilde han villigt indrømme dette,

---

Bønner til Himlen for dem i forskellige Sprog. — Han turde paastaa, at Danmark ikke nogetsteds havde haft eller endnu havde mere tro Indbyggere end iblandt den tysktalende By Flensborgs Indbyggere.« . . . Jfr. Gaardejer M o m m s e n i samme Møde (Stændertidende Sp. 649) og den flensborgske Borgerrepræsentant P. Fr. P e t e r s e n s Udtalelse i 1860 (se Hjelholt 214): »Vi var gode Danske med vor tyske Tunge, det har vi sandelig bevist i 1848! Men vil man ikke længer anerkende os med vort Sprog som Danske — godt — saa er vi ingen! Gods og Blod kan et ædelt Folk ofre for Fædrelandet — Religion og Modersmaal aldrig!«

ja de kunde være end mere tro. — Der var af samme Taler ytret, at han ikke forstod Forholdet mellem Sprog og Nationalitet. Han vilde dertil svare, at Nationaliteten maatte have et Udtryk. dette Udtryk var Sproget og Sprogets Aand; naar derfor Sproget gik til Grunde, da var det ude med Nationaliteten.¹⁾ Det var fremdeles ytret og det var just, hvad der forlangtes. at Sproget skulde gengives, hvor det brugtes i det daglige Liv.

Pastor Graae kunde da ogsaa besvare en Forespørgsel fra Regensburg angaaende Boesens Stilling paa følgende Maade²⁾: »For Deres idag modtagne gode Meddelelser takkes De meget; jeg skriver straks for at underrette Dem om, at det er aldeles urigtigt, hvad der berettes om Pr. B. Jeg omgaaes daglig med ham (i Anledning af Stænderforsamlingen) og kan forsikre, at han er paalidelig i enhver Henseende; men han er dybere og lunere, end at Enhver, han taler med, faar Alt ud af ham. Ligeledes er det mig en Tilfredsstillelse at kunne meddele Dem, at i den lille danske Skare hersker den bedste Enighed.«

Eftersom Boesen efter det før refererede Standpunkt var overbevist om Sprogordningens Logik og Konsekvens, kunde han personlig være med til at

¹⁾ Jfr. Gustav Johannsens Datter, afd. Forfatterinde Fru Martha Ottosens Udtalelse i Dahl-Linvald: »Sønderjylland«, Kbh. 1919, I. 78: »Der var i Flensborg to Ting, der forringede Modstanden mod Tyskhedens Fremtrængen. Det var først Sproget .... Den anden var den sørgelige Kendsgerning, at Borgernes materialistiske Sind lod dem forsømme Læsningen af danske Bøger .... Jeg kunde udtrykke dette med faa Ord: Byen havde ingen Sjæl —.«

²⁾ Udateret, men med R's Haand findes Paaskriften »Modt. d. 28. Oct., Sv. d. 28. Oct. 1853«. I Brevranden skriver Graae: »L. Skau er tapper, men ham betroer jeg Intet til«. Jfr. Graaes Brev 14. 10. 53: »Provst Boesen er flink, og, hvad den Sag angaar, det danske Partis Hoved og Fører, ligesom han i det Hele taget udøver en god Indflydelse.«

fremme Sagen i dens praktiske Gennemførelse. Regenb urg behøvede altsaa ikke at frygte for, at Biskoppen vilde modarbejde Regeringen, som saa mange overordnede og underordnede Instanser gjorde. Og Boesens kristelige Stade og ufanatiske Stilling overfor Tyskerne, som hans 28 aarige Færd i Sønderjylland var eet eneste stort Bevis paa, maatte samtidig give Venner og Fjender den Følelse, at han ikke vilde optræde unødvendig udæskende især i de blandede Distrikter, der var ladede med politisk Sprængstof.

Hans første Visitatsrejse til Angel viser, at han paa den anden Side vil have Bestemmelserne overholdte, og han ser ikke gennem Fingrene med aabenlyse Forsømmelser og Overtrædelser. Her anvendte han hele sin Myndighed — og han var alle Vegne frygtet, naar han tog sit »Amtsgesicht« paa.¹⁾ At adskillige Danske ikke altid var enige med ham, og syntes, at han ikke optraadte kraftig nok overfor Tyskerne,²⁾ er en Sag for sig og er snarere et Bevis paa hans Retsindighed og Upartiskhed.³⁾ Herom mere senere.

¹⁾ Fr. Nielsen i Dansk biogr. Lex. II, 463.

²⁾ Thomas Graae: Gamle Minder, 1917, S. 14—15, regner sikkert med Urette Boesen blandt Pastor Graaes »vege Overordnede«. Nuv. kgl. Konfessionarius, Provst Dr. theol. Fenger, der under sin Skolegang i Flensborg hoede hos en af Præsterne (se »Erindringer fra mit Liv«, Kbh. 1925, S. 63 f.) udtaler i Brev 21. 9. 1926 til mig: »Jeg tror nok, at de danske Præster i Slesvig ikke fandt ham betydelig eller energisk eller udpræget nok som dansk. Fr. Nielsen giver ham et andet Eftermæle som en ægte dansk Mand og en nidkær Biskop. Muligvis var han bleven ældet og havde kan hænde næppe Sympati blandt de national-liberalt-farvede Præster.«

³⁾ Jfr. den tyske Provst Carstens, Tønder (Zeitschr. f. S. H. L. Gesch. Bd. 19, S. 82): »Seine unparteiische Wirk-samkeit hatte mehr und mehr Anerkennung gefunden. Die Grundtvigianer opponierten ihm am meisten«. — Graae til Regenb urg 14. 1. 58: »Biskoppen kan til sine Tider og ved enkelte Lejligheder have sin Nød med Grundtvigianerne oppe i Haderslev Provsti.«

Allerede den første Dag (8. 9. 54.), da han i sin store højtidelige Bispevoogn ruller ud af Flensborg og visiterer i Adelby, gør han sine Erfaringer¹⁾: Der synges Tysk ved den danske Gudstjeneste, som er godt besøgt, men »Degnen Schl. fører sin Skoleprotokol i denne nu fuldstændig danske Skole paa tydsk, som jeg anser for en stor Inconsequents«. I Hyrup (9. 9.) finder han en Degn, der er »heftig og ubesindig«. Præsten i Munkbrarup (12. 9.) er dygtig, men har saa stærke tyske Sympathier, at en ligeledes rørig og dygtig Lærer »klager over Mangel paa Assistance af Præsten til Sprogscriptets Gjennemførelse«. En anden af Sognets Lærere »kan ingen Dansk og synes ikke at have nogen Lyst til at lægge sig derefter. Forresten ikke uden Dygtighed. Bør forflyttes af Hensyn til Sproget. Samtlige Kirkebøger og Skoleprotocoller paa Tysk. Præsten har endnu ingen Confirmation holdt paa Dansk«. I Husby (13. 9.): »Særlig mange Mænd til Stede«.

Læreren i Grumtofte (Grundhof, 14. 9.) er 61 Aar gammel og ansat 1820: »kan eller vil ikke undervise paa Dansk og er indstillet til Afskedigelse«. Det samme er Tilfældet med Læreren i Esgrus (19. 9.): »han er tydsk og erklærer, at han ikke forstaar Dansk og kan ikke give sig af med dette Sprog. Derved er han Skolen unyttig«. Præsten i Gelting (20. 9.), hvor Visitationen i Modsætning til nævnte Sogne holdtes paa Tysk, »kan slet intet Dansk, men synes at være loyal og følelig. Det viste sig atter her, skjøndt der kun i en ganske kort Tid har været læst Dansk, at Børnene have meget let ved at benytte

¹⁾ Se Boesens »Indberetning af 13. 3. 1855 ang. Generalvisitation« .... (Slesv. Min. 3. Dept., Rigsarkivet).

dette Sprog, lettere end tydsk«. I Kværn (21. 9.) holdes Visitationen paa Dansk og der synges — i Mod-sætning til de ovennævnte Sogne — Dansk i Kirken.

Ved Visitationen i Stenbjerg (23. 9.) bemærkes: »Skoleprotocollen føres endnu paa tydsk i Skolen. Det har viist sig her som paa flere Steder, at Færdigheden i det danske Sprog hos Børnene staar meget tilbage i de Skoler, hvor Lærerne som tydskdannede vel undervise Børnene paa Dansk, men kunne eller ville ikke tale med dem i dette Sprog udenfor Underviisningen«.

I Store og Lille Solt (2. 10.): »Børnene var meget talrigt tilstæde, ligesom ogsaa en ret skjøn Forsamling af Voxne af Menigheden. Kirkegaarden ligger overgroet med Græs. Skolebesøget er om Sommeren i denne Egn meget slet, da Børnene bruges i forskellige Tjenester«. Derimod var kun nogle faa Voxne af Menigheden tilstede i Sørup (3. 10.) I Oversø (10. 10.): »Kirkegaarden laa aldeles i Grønning. Skolebesøget maadeligt om Sommeren«.

Udenfor Angel:

Præsten i Eggébæk (12. 10.), der var en af de ivrige nye Præster fra Danmark, havde »igjen afskaffet den af Ministeriet indførte autoriserede Psalmebog [Meyer-Boesens] for at indføre den saakaldte Roskildske Conventsbog¹⁾, og da jeg gjorde opmærksom herpaa, blev han heftig og glemte at vælge sine

¹⁾ Jfr. Pastor Friis Brev til Regenburg 5. 11. 54: »Roskilde Konvents Salmebog vakte Bispens Misstemning«. Denne Salmebog var f. Eks. straks, da den udkom i For-aaret 1852, indført i den danske Kirke i Flensborg, se Graae: Mellem Krigene S. 10 og Martensens Brev til Pauli 28. 7. 53: »I Søndags bivaanede jeg Gudstjenesten i den danske Kirke her i Slesvig [skal være Flensborg], hvor jeg havde en ublandet Glæde, baade over det forholdsvis gode Kirkebesøg, over den meget gode Psalmesang (efter Roskilde-Konventets Psalmebog) og den opbyggelige Prædiken«, (Joseph Martensen: »H. L. M. i sit Hjem«, 1918, S. 35).

Udtryk sømmeligt. Her er allerede bleven holdt 2 Confirmationer.«

Om J ø r l (13. 10.) fortæller han: »I Kirken blev paa engang sjungen baade tydsk og dansk, idet Melodierne og Versenes Antal vel var de samme, men Psalmerne selv aldeles forskellige, hvilket gav et høist besynderligt Ensemble. Det Hele anseer jeg for en meget uheldig Idee af Præsten, der ellers er en høistforstandig og agtværdig Mand, som jeg vel tør anbefale. — Kirkegaarden er her som overalt overgroet med Græs«.

Præsten i V a n d e r u p (14. 10.) »klagede meget over Raahed og vild Opførsel af de Unge i Menigheden, endnu som en Følge fra Oprørstiden«. Præsten i S t o r e V i [H. F. Feilbergs Forgænger] »havde Vanskelighed ved at bruge det danske Sprog. Tilstanden er i det Hele i dette Sogn noget mistænkelig med Hensyn til Sprogsagens Behandling, uagtet Befolkningen er egentlig dansk med jævne og simple Sæder«. Præsten i N r. H a k s t e d (16. 10.) mener, at den tydske Gudstjeneste slet ikke behøvedes, da Folket i Menigheden er egentlig ganske dansk. Samstemmende hermed gjorde Præsten i V a l s b ø l (17. 10.) opmærksom paa, at »Folkets Sprog er ret egentlig kun dansk, hvorfor den danske Gudstjeneste besøges ligesaa godt som den tydske af de samme Folk og de fleste [kirkelige] Forretninger skee i det danske Sprog«.

H a n v e d (18. 10.), hvor Biskoppen paa Grund af Vacancen selv overtager Gudstjenesten paa Dansk: »Ungdommen var meget talrig tilstæde og svarede godt. En meget stor Forsamling af Voxne i Menigheden overværede Gudstjenesten, hvorved der blev sjunget tydsk«.

Endnu 3 Sogne fra Strukstrup Herred i Gottorp Provsti skal anføres fra samme Visitatsrejse:

Nørrebrarup (27. 9.): »Børnene, som vare talrig tilstæde, svarede godt i det danske Sprog, navnlig under min Catechisation. Af de Voxne i Menigheden vare kun faa, 14 til 16, nærværende«. Dansk Salmesang. Sprogreskriptet er ikke helt gennemført af Mangel paa Lærere, som er det danske Sprog mægtige. »Præsten klagede meget over det Uvæsen, som drives med de saakaldte Huuslærere«.

Boel (28. 9.): Enkelte af Børnene »svarede forstandigt og rigtigt i det danske Sprog, hvori de alle havde en god Udtale, saa man ikke let skulde tænke andet, end at de vare danske Børn«. Dansk Salmesang. Kirkebøgerne er i en daarlig Tilstand. Læreren er den egentlige Hindring for Sprogreskriptets Gennemførelse.

»Her har jeg troet mig foranlediget til at vedføie en Bemærkning, at Præsterne i de Menigheder i Gottorp Provsti, hvor Kirkesproget er blandet og Skolesproget Dansk, klage alle over, at de ikke have den fornødne Assistance af Kirkevisitatoriet [Provst og Amtmand] ved at gennemføre Sprogrescriptet¹⁾. Naar der opstaar Qvæstioner ang. denne Sag, trække de, som man udtrykker sig, i Almindelighed det korteste Straa. Heller ikke synes Kirkevisitatorerne ved Skole-Embedernes Besættelse at tage tilbørlig Hensyn til Indførelsen af det danske Sprog. Ved alt dette maa Præsterne, der med Samvittighedsfuldhed ville i saa Henseende gjøre deres Pligt, sættes i et skjævt og ufordeelagtigt Lys i deres Menigheder, som om det ikke var alvorlig meent, men [at det] kun

¹⁾ Jfr. Hjelholt S. 105.

[er] dem, der af Fanatisme eller Vilkaarlighed trænge paa det danske Sprogs Indførelse. Præsterne i disse saakaldte blandede Districter, mener jeg, burde meget mere i Betragtning af de vanskelige Forhold, hvorunder de ved det danske Sprogs Indførelse ere stillede i deres Menigheder, understøttes saa meget mueligt, for at de ei skulle trættes eller lide mere end uundgaaeligt under deres alvorlige Bestræbelser for at udføre Regjeringens Hensigter, hvortil jeg maa anbefale dem paa det Indstændigste, da jeg har fundet dem alle rettænkende og agtværdige Mænd«.

T u m b y-S t r u k s t r u p (29. 10.): »Præsten klager meget over den i Tumby herskende Trods imod Foresatte og fuldkomne Ligegyldighed i Henseende til Love og Bestemmelser, navnlig Helligdagsanordningen. Kirkeværgerne i T., over hvem Præsten meget beklagede sig, at de i alle Henseender lagde ham Hindringer i Veien og forvoldte ham idelige Bryderier, vare ikke tilstæde ved Visitationen, men foregav, at de vare paa den Dag citerede til at møde i Slesvig enten af Amtmanden eller af Herredsfogden. Man savnede meget en Instruction for Kirkeværger, Skoleforstandere og Otte-Mænd, da der ingen var forhaanden, saa at de Paagjældende ikke kjendte deres Pligter«.

Dette var i 1854. Men efterhaanden forstod man mere og mere, især blandt Præsterne i de blandede Districter, at »man kunde ikke klare Alting ved den blotte Konsekvens«.¹⁾ Eftersom Tiden gik, voksete Modstanden blandt Befolkningen, og den unge Slægt

---

¹⁾ Amtsforvalter H. A. Mallings: »Efterladte Erindringer og Betragtninger« Kbh. 1894, S. 127.

bragte kun Skuffelser.¹⁾ Kom man med gode Forsætter om at ville ophjælpe Befolkningen ved de sproglige Reformers, saa maatte man sande, at det nedværdigede Folk befandt sig ganske vel ved den unaturlige Tilstand og ønskede ingen Forandring.²⁾ »Deres nationale Bevidsthed var frastjaalen dem ved den lange officielle Berøvelse af deres Mødersmaal.«³⁾

Henimod 1864 følte det for mange mellemslesvigske Præster at være uudholdigt og frugtesløst at blive i Landet, hvor de baade i deres Præstegerning og deres Præstegaard, officielt og privat, var i høj Grad ilde set. 2 Eksempler faar være nok: Pastor B e c h, Stenbjerg skriver 26. 1. 1861 til Regensburg: »7 Aars Erfaring har overbeviist mig om, at jeg udrætter mindre end intet i Vorherres Tjeneste her, og derfor bør jeg rømme Pladsen.... Jeg har arbeidet trods nogen af os med Visheden om i det mindste et nationalt Udbytte i Ryggen, nu er dette Rygstød ved at falde sammen«.

Pastor I m m a n u e l B a r f o d skriver 1. 11. 1859 fra Sørup til Regensburg: »Jeg blev i Vinter, da De glædede mig med et Brev, rørt og styrket ved et Ord deri, som meget ofte siden er kommet mig i Tanker: »Jeg er ved Deres Mismod fristet til det Spørgsmaal, om De da tror, jeg ligger paa Roser«...., men nej, her er en fuldkommen Stillestaaen, og jeg tror ikke, at nogen Fremgang vil blive synlig i denne Generation. Det nytter kun Lidet, at jeg — hvad jeg tror, jeg gjør — nyder Menighedens Tillid og Agtelse som Præst og Menneske: som dansk Mand betragtes jeg som

¹⁾ Hjelholt 198—209.

²⁾ s. Std. 217.

³⁾ s. Std. 214.

Fjende, og saasnart jeg, nok saa løise, berører den ømme Stræng, saa vender man sig fra mig: »ja, lasset uns nicht davon sprechen, Herr Pastor!« Og dette Tryk, som jeg — mere eksempervis — har omtalt i min Ansøgning, hvortil jo i det Hele knytter sig den Foragt, der principmæssigt vises den danske Gudstjeneste og Alt, hvad der er Dansk, hører der stærke Skuldre til at bære længe, stærkere end mine. Dette sidste Halvaar har, især for min Kone, været særdeles uhyggeligt. Vi har haft en Pige, som ikke har villet lukke sin Mund op paa Dansk fra den første Dag, hun kom, til i Dag, hun er rejst — uden at sige Farvel, — og hun har planmæssigt ærgret og drillet min Kone med sit »wie?« og sin Spot over det danske, gjort Nar ad Børnene over deres danske Tale osv.... Det kan synes Smaating, men det er just saadanne Smaating, der forbitrer En Livet«.

Hvad Biskop Boesen angaar, da har vi ingen bestemte Ytringer fra ham, der viser, hvordan han saa paa Stillingen i Mellemslesvig. Men han delte i Virkeligheden lidt efter lidt mange Danskes Tanker om, at Sprogpolitikken havde skadet i Stedet for at gavne. Befolkningens Hjerte vendte sig bort, og Tyskerne drev Verden over en utaalelig, samvittighedsløs og ofte ganske uvederhæftig Agitation for Tyskland netop paa dette Spørgsmaal. Tiden mellem Krigene var saa unormal, at det vel var lige meget, hvad Danskerne vilde stille op. Man var bare i mod altid. Mange følte, at det var lige galt at ophæve eller beholde Sprogreskripterne, kun en Krig kunde give en Udfrielse af de utaalelige Forhold.¹⁾

---

¹⁾ Jfr. bl. a. Hjelholt 209.

Men de, der som Boesen havde faaet betroet en Post, maatte holde ud paa Skansen og gøre deres Pligt. Men han tænkte adskillige Gange, særlig i 1863, at trække sig tilbage fra sin Stilling — officielt af Helbredshensyn, men sikkert ogsaa, fordi det maatte slide paa en Biskop at have med opslidte Præster at gøre, hvis Nervesystem var mere eller mindre ødelagt af de vanskelige Forhold, og fordi han ikke altid fik den Støtte, som han maatte have for at fremme det kirkelige Liv med saa mange Forviklinger. Pastor N. L. Feilberg, Ullerup, der besøgte ham, da han i 1864 havde faaet sin Afsked og rejste hjem til Danmark over Flensborg, skriver om dette sit Besøg hos Boesen: »Han har skæmmet sig i Sorgens Tid og kan ikke løsrive sig fra den nægende Tanke, at Regjeringens Misgreb har volde Slesvigs Tab.«¹⁾

IV. Boesens Forhold til Præster og Menigheder.

Inden Boesen tog ud paa den omtalte Visitatsrejse, søgte han at gøre sig bekendt med Præsterne i Flensborg Provsti. Han indfandt sig saaledes ved Præstekonventet den 7. Juni og anbefalede sig ved en Tale. Herom skriver den senere Provst A l e t h H a n s e n:²⁾ »Asschenfeldt svarede i Flensborg Provsties Geistligheds Navn, og hans Svar var noget underligt. Medens Boesen fremhævede, at han ikke havde attraaet et saa ansvarsfuldt Embede, begyndte A. med at sige: »Wer ein Bischoffsamt b e g e h r t, begehrt was köstliches.«³⁾

¹⁾ »En Præstegaard i Sundeved....« 1890, S. 131.

²⁾ Husby 28. 6. 54 til Regensburg.

³⁾ Her gør man dog vist A. Uret; men i den slesvigske Kirkeordning begynder Afsnittet om Bispeembedet med disse Ord fra Pastoralbrevene.

Ogsaa om Boesens Visitatser og Forholdet til Præsterne og Menighederne har Aleth Hansens Breve til Regensburg mange interessante Bemærkninger. Saaledes hedder det 21. Sept. 1854: »Maaskee Du hører nok fra Angel i denne Visitatstid, maaskee ikke. Nu i al Fald vil jeg dog fortælle dig lidt om, hvorledes det er gaaet her i Huusby (13. 9.) og paa et Par andre Steder: Her var i Kirken en ret smuk Forsamling af Voksne, jeg tør vel nok sige et Hundrede Personer eller henimod. Vistnok vare blandt dem 4 Kirkeværger, 8 Ottemænd og 4 Skoleforstandere, men det var dog at paaskjønne, at de havde den Sømmelighedssands ikke at blive borte. I Skolen havde ligeledes indfundet sig ikke saa faa Forældre. Det er egentlig ikke min Sag at fælde nogen Dom over Udfaldet af Prøven med Børnene, men naar jeg skal sige noget, da maa jeg bekjende, at det forekommer mig, at det ikke kunde være gaaet stort bedre. De Beboere, som ikke tidligere havde overværet en dansk Catechisation med Børnene, kunde ikke noksom undre sig. [Pastor] Thomsen fra Munkbrarup var her og følte sig slaaet.

Det Indtryk, som Boesen ved sin Tale, Catechisation og hele Optræden gjorde paa Menigheden, var meget godt, og meer end een har jeg hørt udsige, at de kunde see, at Regjeringen ret havde udseet sig en dygtig Mand til den Post. Efter endt Gudstjeneste og Besøg i Skolen bleve Kirkeværgerne, Ottemændene og Skoleforstanderne forestillede for ham. Han talte Dansk med dem, og det gik meget vel. Kirkeværgerne spiste til Middag her i Præstegaarden, og de talte nok saa lysteligt Dansk ved Bordet. Jeg følte mig glad ved denne Visitats, og lige saa meget som Asschenfeldts tyske [Provste]-Visitatser have ska-

det, lige saa meget have Boesens gavnet. Beboerne have set, at det er Regjeringens ramme Alvor.

Ogsaa i Adelby, Hyrup og Rylskov skal det være gaaet meget godt. Som alt omtalt, var Thomsen her i Husby, det var lige for lige. Før Visitatsen skulde være i Munkbrarup, et Par Dage i Forvejen, sendte han en meget indtrængende Indbydelse til mig, ogsaa at overvære den kirkelige Høitidelighed. Jeg reiste da derover. Imod Forventning var en ret smuk Forsamling i Kirken. Han prædikede saa godt Dansk, som man vil kunne forlange; men hans Prædiken, en Slags Søren-Kirkegaardsk i det Interessante faldende Udvikling, en Udpining af Lignelsen om Guds Rige som en Perle, var lidet skikket til en Landsbymenighed. En Dannet havde Vanskelighed ved at opfatte den i dens Helhed; de Brarupper Bønder upaatvivlelig endnu mere, hvad enten han havde holdt den paa Dansk eller Tydsk. Een Ting undrede mig kun, det nemlig, at Børnene dog havde opfattet ikke saa lidt af Prækenen. Hans Catechisation var ligesom Prædikenen, og kun nogle Børn svarede — for de andre.

I Skolen gik det ret godt, undtagen for Bækholm, og Bispen sagde, da Børnene herfra var blevne prøvede: »Ja, Børn, I viser, at I kan Dansk, men Jer Lærer kan ikke Dansk.« Da Thomsen havde ført alle sine Bøger paa Tydsk, kun havde anskaffet tydske Bøger til Skolebiblioteket, havde ladet Skolelæreren føre Protokollerne paa Tydsk; da han endvidere holdt sin Haand over den nævnte Lærer fra Bækholm (Brodersen) og de øvrige Skolelærere havde været inde hos Bispen i Forvejen og beklaget sig over ham, udtalte Biskoppen, efter eget Sigende, sig for Thomsen meget bestemt imod hans halve Forholdsregler og

Gaaen paa Accord med Menigheden. Enten-Eller, forlangte han af ham. Høfligheden bød, at indbyde Thomsen til Gjengæld til Husby; han kom og befandt sig, tilsyneladende i det mindste, som Ven blandt Venner.

Ogsaa i G r u m t o f t gik det godt, men Kirkeværgerne og Ottemændene, Tydske, sad paa Kroen efter Sigende istedetfor at gaae til Kirke og vilde ikke spise til Middag hos Andresen. Jørgen Hansens Huuslærer fra Mariegaarde, som ikke havde bragt sine Børn til Skolen og som ikke kunde eller vilde forstaae Boesen, da denne tiltalte ham paa Dansk, fik en saadan Salve, at han skyndte sig med at komme bort. Ogsaa Skolelæreren i Boium skal have faaet sin Bekomst; der var nok ikke mange i Kirken i E s k e r i i s.

Vi skjønne alle meget paa, at vi har faaet en dansk Biskop;¹⁾ men vi have allerede ogsaa be-

¹⁾ Græe tager i »Fædrelandet« Boesen i Forsvar (se »Mell. Kr.« 102—103): »Hertugd. Sl.'s højærværdige Biskop, der, enten han nu skal kaldes »en politisk Biskop i god Betydning« eller ikke, dog efter den almindelige Mening var den bedste, man kunde faa 1854, og endnu er og altid vil blive, saalænge han lever, en kristelig Biskop og en god ærlig dansk Mand, der har staaet sin Prøve i en ond Tid som Præst og Patriot, saa at vi yngre ikke behøver at være bange for, at vi skal forraade gamle Danmark, om vi tager Hatten af for den Gamle iblandt os og til enhver Tid viser vor Biskop den skyldige Ærbødighed, selv om vi i flere eller færre Punkter maae ikke kan dele hans Anskuelse, og hvor det gælder Principspørgsmaal, som selvstændige Mænd maa rette os efter vor Overbevisning, enten vi faar Tak eller Utak derfor.« — Og Stiftsprovst Mørk Hansen, der den Gang var Præst i Felsted, udtaler ved Boesens Begravelse i Vejle (18. 2. 67): »Vi kunne gennemgaae Slesvigs og dets Kirkes Historie i alle de 800 Aar [siden Svend Estridsøn satte en dansk Mand, Sigvard, paa Slesvigs Bispestol], og vi finde indtil Reformationen kun ganske faa af Slesvigs Biskopper, som ere danske af Fødsel, og endnu færre, som vare danske af Sind. Vi finde efter Ref., altsaa i 330 Aar, ikke en eneste virkelig dansk Mand paa denne vigtige Plads førend Ulrik Sechmann Boesen!«

mærket, at han skal omgaaes varlig. Psalmebogsagen er hans meget ømme Sted.¹⁾ For nogen Tid siden havde jeg Noget at tale med ham og gik i den Anledning op til ham i Flensborg. Efterat vi havde siddet noget, tiltalte han mig saaledes: Det er blevet sagt mig, at De har arbeidet meget imod min Psalmebog, og det vilde være mig meget kjært, om De i et skriftligt Indlæg vilde udvikle Deres Grunde. Med rolig Samvittighed kunde jeg svare ham, at det var falsk, hvad der var blevet ham indberettet. Vistnok havde jeg, da det var mig meget ubehageligt paa egen Haand at tilstede, at Børnene anskaffede Rosk.-Convents Psalmebog, for Amtmanden udtalt det indtrængende Ønske, at vi maatte faae det skriftligt, at det stod os frit at lade anskaffe den omtalte Psalmebog, et Ønske, som sikkert flere med mig baade have næret og udtalt; men iøvrigt er jeg mig ikke bevidst at have arbeidet eller ivret imod hans Psalmebog. Har Nogen gjort det, da er det Graae. Det forlangte skriftlige Indlæg lovede jeg kun at give under Forbehold.

Naar de Allerfleste have foretrukket R.-C.'s Psalmebog for Boesens, da er det vel: 1) fordi der i denne er taget saa at sige intet Hensyn til den nyere danske Psalmedigtning, in specie Grundtvigs med dens folkelige Melodier; 2) fordi vi haabede at kunne i dette Punkt komme til nogen Lighed med Kongeriget; 3) fordi vi fandt Sproget ikke altid saa godt, som ønskeligt var, i Boesens, og 4) fordi at Prisen af samme vanskeliggjorde dens Indførelse. Han synes

¹⁾ Jfr. Regenbug til Provst Hjort, Tønder, (uden Datum, laant mig af Dr. Hjelholt): »Dette er et meget ømt Sted for Biskoppen, der ikke kan holde den i og for sig naturlige Faderkjærlighed for hans eget Værk inden de rette Grændser«.

imidlertid at være tilbøjelig til at faae et Tillæg, hvad Leth i Aabenraa havde foreslaaet ham; men paa den anden Side er det vel tvivlsomt, om dette Tillæg vil blive, hvad der ønskes. Kunde der komme et Tillæg istand, hvorved den under 1) omtalte Mangel nogenledes kunde blive afhjulpen, og kunde Prisen paa B.'s Psalmebog nedsættes (jeg har hørt ymte om, at Sligt allerede skulde være skeet), da vilde allerede Meget være vundet.

Hvor vigtigt end Psalmebogsagen er, saa føle vi det dog alle for Tiden langt vigtigere at staae paa en god Fod med en Mand, som maa være vor bedste Støtte herovre i disse Tider. Vi indsee ogsaa fuldt vel Manglerne ved den R.-C.'s Psalmebog, og naar vi have udtalt os til Fordeel for samme,¹⁾ da er det i Haab om, at Ingemanns Revision vil gjøre væsentlige Forandringer og Forbedringer«....

3 Aar senere — i 1857 — skriver Provst A l e t h H a n s e n (22. 4.): »Til de tidligere Ubehageligheder kommer nu ogsaa Salmebogstriden. Biskoppen er enrageret. For Tiden er der Spektakel i Valsbøl og Sørup. Kunde Du, kjære Regensburg, komme en Tour herover og see til os og tillige tale Bispen tilrette, da vilde det være godt.«

En Maaned i Forvejen (5. 3.) havde han skrevet: »Nu er Tydsker-Spektaklen da foreløbigt til Ende, men nu begynder Bispe-Spektaklen, og den tegner ikke til at blive behageligere end den første. Forskjellige Præster ere desværre ikke ganske at frikjende for Fremfusenhed.²⁾ Jeg har ikke i sin Tid

¹⁾ Ved forskellige Præstekonventer.

²⁾ Imm. Barfod til R. 31. 8.: »Jeg kan ikke slutte uden at udtale vor Frygt herovre for 2 Ting: 1. at den Boesenske Psalmebog en Dag skal berede os en mindre behagelig Overtaskelse; den er vistnok en øm Byld baade for

paa et Konvent undladt at advare, men nogle Enkelte, navnlig saadanne, som ingen dansk Menighed havde, vilde a tout prix have dansk Salmesang indført strax, og min gode Graa e var næsten den Ubesindigste af de Ubesindige. — Jeg veed virkelig næsten ikke, hvordannee man skal klare disse Bugter[?]. Bispen paa sin Side er aldeles ikke at komme tilrette med. Jeg troer næsten, at han kunde gaae tilgrunde, saa nær tager han sig den hele Sag; han sørger som en Fader, der seer det kjæreste Barn forslaaet. Naar man gjennemlæser de Petitioner, som ere indsendte til ham, da finder man næsten i dem alle talt om Visemelodier.²⁾ Jeg er næsten bange for, at han i denne Retning har expliceret sig for Beboerne, som var komne op til ham. Jeg vilde gjerne have, at Du meddeelte mig Din Mening angaaende denne kildne og kjedelige Sag.«

Atter 3 Aar senere — i 1860 — er Biskoppen igen paa Visitats i Angel, og A l e t h H a n s e n meddeler Grumtoft 30. 10.: »Siden jeg sidst skrev Dig til, har da Bispen gjort sin Rundreise her i Angel. Allevegne have Børn og Konfirmander talrigt indfundet sig, og i de østlige Sogne Sørup, Sterup og Eskris have disse sidste udviist muligst Trods, navnlig de i Aarene 58 og 59 konfirmerede. I Sterup gjorde endog 3 af disse Skandaler, idet de efter Gudstjenesten gik

---

den høje Forfatter og Præsterne, 2. at Hæved skal blive besat med en Mand, som vil føre en streng provstelig Svøbe med Engle Haand, thi en sikker Mand i Flensborg refererede mig forleden en Ytring af Bispen, at han ventede dette Embede besat med en Mand, »der som Provst kunde holde de unge Præster i Fl. Amt i fornøden Ave, at de ikke skulde begaa lignende Skandaler, som Mørk Hansen i Præstekonventet.«

²⁾ Ifl. Breve af 21. 12. og 25. 12. 57 var der ogsaa en vældig Salmebogstrid i Grumtoft, hvor Tyskerne vil have Boesens Salmebog.

hen i Kroen og drak sig fulde og hujende og skrigende løbe ud med Bispens Vogn, som han kjørte hen til Præstegaarden. Han fik imidlertid Navnene at vide og lod sig forlyde om høist ubehagelige Følger for de Paagjældende. Følgen var, at de indfandt sig hos ham i Kroen og bade om Forladelse«.

Nordslesvigeren, Skoleinspektør Dr. phil. P. Lauridsen har en Gang¹⁾ skildret Boesen som Biskop paa følgende smukke Maade: »Som Slesvigs Biskop vandt han baade Venner og Fjender for sig, og mangen Slesviger vil endnu med Glæde og Hjemvé mindes hans høje og statelige Skikkelse, medens han i de blomstersmykkede Skoler forvandlede Visitatsen til en Fest, lige kær for gamle og unge, med Forstaaelse og Hjærtelag fra begge Sider«.

Amtsforvalter i Husum, H. A. Malling, har med Henblik paa Boesens her ofte omtalte Forhold til Præsterne, givet en vistnok uhildet Udtalelse²⁾: »Og nu de nye Præster! Som oftest var de unge Mænd. De kjendte ikke deres Menighed, og vare vante til at bevæge sig i andre Forhold. Mange af disse geistlige Herrer havde Hovedet fuldt af National-Sværmeri og Sprog-Galskab, de blandede sig i Politiken og søgte at gjøre Propaganda..... Den agtværdige og af Befolkningen meget afholdte³⁾ Biskop for Slesvig advarede og formanede Præsterne til ikke

1) »Mellem Slagene« S. 134.

2) »Efterladte Erindringer«. S. 122.

3) Det var i Husum, at Boesen ved en Visitats 9. 8. 1862 blev budt velkommen af to smaa Piger med smaa Dannebrogslag og en Adresse, hvorpaa der med hvide Bogstaver stod paa rød Bund: »Hochwürdiger Bischof! Sei den Kindern der Freischule herzlich willkommen!« Og det var Præsten i Hollingsted, der i 1857 udsendte en Subskriptionsindbydelse ang. Bispens Litografi. Et Ex. af Indbydelsen findes vedlagt Brev fra Aleth Hansen til R. 2. 9. 58.

at befatte sig med Politik. Fra dette Øieblik af blev hans Navn ikke mere nævnt iblandt dem, han var død, ligesom bleven til Luft. Disse Præster hang sammen som Ertehaln, for at bruge et vulgært Udtryk«.

I Efteraaret 1854 blev Boesens første Visitatsrejse flere Gange afbrudt af hans Deltagelse i vigtige Bøgivenheder: 6. Okt., Kongens Fødselsdag, indviede han Haderslev lærde Skoles nye Bygning.¹⁾ Samme Dag hædredes han med Dannebrogsmændenes Hæderstegn. I Slutningen af Maaneden, da Kongen var paa Besøg i Flensborg i Anledning af den sydslesvigske Jernbanes Aabning (25. 10.)²⁾, overrækker han personlig Boesen Kommandørkorset (29. 10.)³⁾. Den 12. November s. A. taler Boesen ved Indvielsen af den nye Kirke i Jels,⁴⁾ hvor Kongen er til Stede, og ledsager Kongen under hans Besøg paa Rødding Højskole samme Dag.⁵⁾

Der kan iøvrigt i nærværende Afhandling ikke gaas nærmere ind paa at skildre det kirkelige Liv i Slesvig i dets Helhed, særlig udenfor de mellemslesvigske Distrikter, som her er skildret gennem Samtidens Brev- og Memoirelitteratur. I n t e r a r m a s i l e n t m u s a e — det gælder ogsaa for det omstridte og omtumlede Sønderjylland, at mange aandelige, baade religiøse og andre, Muligheder kommer ikke til Udfoldelse under den alt opslugende nationalpolitiske Kamp. Men det passer nu alligevel heller ikke, hvad der fra tysk Side paastodes og paastaas, at alt kultu-

¹⁾ »Dannevirke« 7. 10.; »Fædrelandet« 9. 10.

²⁾ »Fædrelandet« 30. 10.

³⁾ Selvbiografi 19.

⁴⁾ »Dannevirke« 14. 11.

⁵⁾ H. Rosendal: »Nogle Bidrag til Rødding Højskoles Historie« Kolding 1894. S. 100; »Dannevirke« 15. 11.

relt og religiøst Liv hindredes, ja ødelagdes af Danskerne i Tiden mellem Krigene.

Vel var der ikke meget aandeligt Liv i de mest af Ufreden hærgede Egne, men dette skyldes helt andre Faktorer end Sprogbestemmelserne. Man var inde i en Tid, hvor Frihedsbestræbelserne reagerede og revolutionerede mod alt overleveret, ogsaa indenfor Kirken; en ny Tid var i Frembrud, og inden det nye faar Fæste, voldes en Del Rabalder og maa der gaa noget i Stykker. For det maa huskes, at heller ikke der, hvor det tyske Sprog beholdtes, kunde man hindre den Ukirkelighed, som endnu den Dag i Dag mange Steder hersker hernede baade i Byerne og paa Landet. I Nordslesvig, hvor man senere gennem over 50 Aar fra tysk Side ikke var særlig tilbøjelig til at drage praktisk Lære af Danskernes Forsynelse gennem ca. 14 Aar, men netop ovenfra fremmede Sprogtvangen overfor det danske, ser vi derimod, at det religiøse Liv mange Steder naar en Fylde og Kraft, at vi maa ungres.

Ligesom Præsterne, baade de danske og de tyske, Menighederne og Statstyrelsen¹⁾ havde ogsaa Biskop Boesen sine Fejl. Men den danske Præstestand, som gjorde sin vanskelige Gerning dernede, var ikke daarligere Repræsentanter for den danske Kirke.²⁾ Mange af dem var dybt religiøse og højt dannede — det viser bl. a. deres Arbejder som de udsendte, og den Betyd-

¹⁾ Biskoppens Myndighed var meget indskrænket af Kirkevisitatoriet, jfr. Græe til R. 1857 11. 1., og naturligvis af den ret enevældige Departementschef Regenburg.

²⁾ Nordslesvigeren P. Ska u, Bukshave siger: »Præstestanden som Helhed udfoldede en paaskønnelsesværdig Virksomhed baade paa det kirkelige Omraade og ved sin Indflydelse i Menigheden«. (»Minder fra mit Liv og min Tid«, Aarhus 1909, S. 68).

ning, de efter 1864 fik i deres nye ansete Stillinger Danmark over.

V. Boesens Afsked.

Boesen selv delte i 1864 Skæbne med Sønderjylland; han var for gammel til at optage en ny Virksomhed udenfor det Sønderjylland, som han havde viet h e l e sit præstelige Virke.

Den 7. Februar 1864 blev Flensborg besat af tyske Tropper under von W r a n g e l, der i en Proklamation stadfæster alle i Tjenesten værende Embedsmænd, men paa det eftertrykkeligste forbyder enhver Deltagelse i politisk Demonstration, og meddeler, at der fra tysk Side er udnævnt to Civilkommisærer, den preussiske Friherre v. Zedlitz og den østrigske Greve v. R e v e r t e r a, til at styre Landet.

Den følgende Dag udsender v. Zedlitz en Bekendtgørelse, hvorefter alle Embedsmænd affordres en skriftlig Erklæring om at ville underkaste sig de nye Myndigheders Autoritet. Alle de Embedsmænd, der gaar ind derpaa, »har i Et og Alt at regne med Beskyttelse og Støtte i deres Embedsførelse«. ¹⁾

Den 12. Febr. afgav Biskop Boesen for sit Vedkommende den Erklæring, »at han vel for sin Person utvivlsom maatte under de daværende Forhold underkaste sig dem, som havde Magten over ham, men naar der i hiin Bekjendtgjørelse hentydedes til ubetinget U n d e r k a s t e l s e af de ansatte Embedsmænd, saalænge Hertugd. Sl.'s Besættelse ved Siden af den danske Konges Regjerings Suspension

¹⁾ se min Art. »Præsternes Hyldingsed efter 1864« i »Grænsevagten« 1920—21, S. 525 ff.

varer, da var det ham ikke indlysende, hvorledes det vilde blive ham muligt som Embedsmand og Hertugd.'s Biskop under Eventualiteter, som han hverken kjendte eller formaaede at forudsee, at bringe den af ham hans allernaadigste Konge og Herre for ikke længe siden aflagte Ed, med Forpligtelse til en vist ikke mindre ubetinget Troskab, i samvittighedsfuld Samklang med hiin Erklæring om ubetinget Underkastelse, samt at han iøvrigt ikke skulde besvære sin Samvittighed ved at anordne eller forlange Noget af Præsterne i den slesvigske Landskirke, han som Biskop maaske selv vilde tage i Betænkning at efterkomme«. ¹⁾

En Uge derefter (19. 2.) overraskedes han i sin Bølg af et Besøg af begge Civilkommissærer, der udtalte, at de vilde gøre Slesvigs Biskop deres »Opvartning« og sætte sig i nødvendig Forbindelse med ham. De vilde desuden underrette ham om, at en Forandring i Henseende til Kirke- og Skolesproget i de blandede Distrikter ikke længer kunde udsættes, hvortil de imidlertid ikke kunde bruge den nuværende Provst [Aleth Hansen, som afskediges samme Dag som Provst, 15. 3. som Præst i Grumtoft]. De havde derfor tænkt paa Pastor Peters ved Mariekirken i Flensborg, angaaende hvis personlige Embedsførelse de vilde anmode ham om hans mundtlige Vidnesbyrd paa Embedsvegne uden alle andre Hensyn. Herpaa svarede Boesen bl. a., at han paa ingen Maade kunde befatte sig med Udførelsen af den paa-tænkte Forandring af Sproget i de blandede Distrikter.

---

¹⁾ se »Den slesvigske Biskop U. S. Boesen...« S. 22—23.

Boesen gjorde ingen »Genopvartning« hos de to Herrer og undlod enhver Tilmærkelse. Overhovedet forlod han ikke sit Hjem, uden det var strengt nødvendigt. Efterhaanden tilstilledes ham Meddelelser angaaende nogle Foranstaltninger til det tyske Sprogs Indførelse overalt i de blandede Distrikter og angaaende Personalforandringer.

Men da han den 15. Febr. faar en Skrivelse med en endnu ikke offentliggjort Anordning af 16. d. M. der foreskrev, at der med Hensyn til den proklamerede Suspension af de landsfaderlige Rettigheder i Hertugdømmet Slesvig skulde — under Udeladelse af den hidtil befalede Forbøn for det Kgl. danske Hus — i Kirkebønnen optages en Forbøn for »Regjeringen, dens Raader og Tjenere«, følte han, at han — om muligt — burde »forebygge et saa fordærveligt Indgreb i Kirkens Helligdom.¹⁾

Allerede den følgende Dag tilstiller han den øverste Civilstyrelse en motiveret, alvorlig Indsigelse i Form af en »Forestilling og Begjæring«, hvorpaa han den 5. Marts faar Svar (dat. 3. 3.) med Forespørgsel til ham, om han ikke ved denne Sageres Stilling følte sig tvungen til at træde tilbage fra sit Embede som Biskop. Dette vilde han dog ikke gøre frivilligt, idet han jo ved sine tidligere Erklæringer

¹⁾ I »Den slesvigske Biskop...« (S. 25 bemærkes — formentlig af Boesen selv —: der skulde altsaa ved den offentlige Gudstjeneste gøres »Forbøn for en Regjering, der med blodig Vold og Sværd var trængt ind i Landet, havde suspenderet den retmæssige Landsherre, Kongen af Danmarks Regjeringsmagt, og som hensynsløst afsatte og forjog hans tro Embedsmænd og Tjenere navnlig blandt Præsterne [op imod 100 foreløbig], der ikke ville bryde den for ikke længe siden aflagte Troskabsed, hvis Ubrødelighed det ifølge Kirkeloven netop er en i Slesvigs Kirker foreskreven Opgave særlig at fremhæve og indskærpe i Menighederne ved den årlige Edsprædiken, hvortil Biskopen skal foreskrive Teksterne.«

havde udtalt, hvad han mente at være sin Ære og sin Embedsstilling skyldig.

Den 8. Marts modtager han saa Meddelelse om, at »man entlediges fra en Biskops Funktioner i Hertugdømmet«. Samme Dag læser han i det officielle »Verordnungsblatt«, at Anordningen af 16. Febr. ang. Kirkebønnen var taget tilbage, og at en ny Anordning af 3. Marts var bekendtgjort netop med den Forandring, som han havde tilsigtet, idet Forbønnen for »Regjeringen, dens Raader og Tjenere« til hans store Tilfredsstillelse var udeladt.¹⁾

Om sit Liv efter Afskedigelsen har han meddelt i sit lange Brev af 2. Sept. 1864: »Til mine Venner, angaaende min Forbliven i Flensborg efter min Afsættelse den 8de Marts 1864«:²⁾ »Fremdeles maa jeg anføre, at jeg, for at undgaa selvforskyldt Udvisning, har været saa forsigtig, som muligt, og ført et saa stille og tilbagetrukket Liv, at jeg siden den 19de Marts, da jeg ifølge Civilbestyrelsens Befaling afleverede Bispearkivet³⁾ til Pastor Peters i Flensborg i Re-

---

¹⁾ Andenpræsten ved den danske Kirke i Flensborg, Vilh. Munk skriver (i Clausens-Rist: Memoirer og Breve XXXVI, 94): »Afskeden var bitter nok. Vi tilbragte en Aften hos den gamle Biskop Boesen og den gode Mand vidste ikke alt det gode, han vilde gøre Graae og mig. Det er hans uforglemmelige Fortjeneste, at han ved en energisk Protest mod Indførelsen af en Kirkebøn for de tyske Menigheder ved Krigens Begyndelse gjorde det muligt for de danske Præster at blive i deres Embeder og gøre nogen Nytte under Krigens. Det medførte hans øjeblikkelige Afsættelse, men Kirkebønnen blev ikke paabudd. Ved Afskeden kyssede han Graae og mig og forærede os hver et Bundt Cigarer.«

²⁾ Originalbrevet findes hos Biskoppens Sønnesøn, Direktør A. Boesen, Næskov, hvem jeg skylder min bedste Tak for Laan af private Breve og mange Oplysninger.

³⁾ Findes nu i Staatsarchiv i Kiel.

gjeringsbygningen, ikke en eneste Gang har forladt min Bolig eller ladet mig see udenfor Huset paa Gaden, for ikke at udsætte mig eller mine Venner, ved at besøge dem, for Vedkommendes mistænksomme Opmærksomhed eller mig selv for Pøbelens Insultationer eller for Mistanke om Spionage eller Agitationer, saa at jeg har betragtet mig aldeles som en Fange, der var indesluttet i mit eget Hus, taalmodigt og udholdende ventende paa den Tid, da jeg uden Fare for at fortrædiges kunde bevæge mig med større Frihed. Denne Resignation, der maatte synes uudholdelig, har nu, maa jeg føje til, kostet mig saa meget mindre Overvindelse, som jeg allerede i forrige Aar er bleven nogenlunde vant til et saadant indesluttet Stueliv formedelt mine Helbreds-Omstændigheder . . . . Endelig maa jeg bekjende, at man fra alle Sider har hidtil ladet mig med min Familie aldeles i Fred«. ¹⁾

Den 28. Oktober faar han af den danske Konge sin Afsked i Naade og med Pension, ²⁾ og i Henhold til Artikel XV i Fredstraktaten af 30. Oktober kunde han bo enten i Kongeriget eller i Hertugdømmet. Og den 28. April det følgende Aar forlader Boesen Flensborg for at tage Bopæl i Vejle. Han, som vedblev at omfatte Sønderjylland med hele sin Sjæls Kærlighed, maatte være i Nærheden af sin tidligere Virke-

---

¹⁾ Sammen med andre flensborgske Damer tog hans Døtre sig af saarede Soldater. (Graae til Regensburg, dat. Nørrebro 23. 3. 65).

²⁾ Som Svar paa hans Skrivelse af 4. 6. 64. Se Slesv. Min.: Indberetninger ang. slesv. Embedsmænds og Bestillingsmænds Fordrivelse og Afskedigelse 1864—65. I. Rigsarkivet, Kbh.

kreds, og i Vejle Amt var jo nu indlemmet 8 af hans tidligere slesvigske Sogne.

Kort før Jul 1866 blev han alvorlig syg og længtes efter Døden, som saa hentede ham stille Kl. 1 om Natten den 11. Februar 1867.¹⁾ Ved Jordefærden den 18. Febr. talte Sognepræst Wittrup, Broderen Stiftsprovst C. V. Boesen, Harritslev, Enkens Broder, Stiftsprovst E. F. Boesen, Aarhus, og Pastor Mørk Hansen.

Sidstnævnte gav sin tidligere Biskop det Vidnesbyrd: »Biskop Boesen var en dansk Mand, og han havde Hjertelag for det danske Modersmaal, som han havde Hjertelag for sin Gud og Frelser. Derfor var det en god Gerning, da »Kong Frederik den Danske« sætte ham paa denne Plads, og den tjente som saa meget Andet til at vinde ham Slesvigernes Kjærlighed. De danske Menigheder fandt hos deres nye Superintendent for første Gang efter Aarhundreders Forløb deres eget Hjertesprog og deres egen Tankegang, derfor vare de saa glade ved ham, derfor saae og hørte de ham saa gjerne. Men ogsaa de plattdanske Menigheder i Sydslesvig holdt af ham og saae op til ham, thi han talte saa mildt og saa krattigt til dem og deres Børn; han kjendte og agtede deres Sprog og Eiendommeligheder; han vilde ikke gjøre Nogen Uret, og naar han skulde træde op imod Andres Uret, gjorde han det med Værdighed og Kraft, men dog med Kjærlighed, som det sømmer sig for en Biskop.«²⁾

Biskop Boesens Liv og Gerning maner enhver af os, der har eller vil søge en Gerning i Sønderjylland,

¹⁾ Den sidste Brudevielse, han foretog, var den 28. Sept. 1866, da han viede sin næstældste Datter til en Slægtning, Kæmneren i Vejle.

²⁾ Alle Taler findes trykte i »Den slesvigske Biskop...«

til at gøre vor daglige Pligt og ikke rønde fra Vanskelighederne. Skønt udadtil ret ukendt, har han sikkert virket mere for Sønderjylland end mange af dem, der var dygtigere til at gøre sig gældende udadtil eller til at kritisere.

